

1944

70 jaar bevrijding

2014

Herinneringen aan de mobilisatie, aan 10 mei 1940,
de verduistering en de bevrijding

Door Henk de Werd

Heemkondekring Rosmalen.

Extra Editie van Rosmalla

September 2014

COLOFON

Rosmalla (ISSN 0925-2894) wordt vier keer per jaar uitgegeven onder eindverantwoordelijkheid van het bestuur van de Heemkundekring Rosmalen.
Gevestigd in Perron 3 Rosmalen
Postbus 64 5240 AB Rosmalen

www.heemkundekringrosmalen.nl
info@heemkundekringrosmalen.nl

Bestuur Heemkundekring Rosmalen:

- Wilma van Creij, voorzitter
- Secretaris:
- Henda Pennings, penningmeester
- Rien van Grunsven, bestuurslid
- Kitty van der Doelen-Crane

Werkgroep Redactieraad 'Rosmalla':

- Gerrit Mol
- Frans Vos
- Michiel van Heumen
- Wil Coppelmans (lay-out en tekstverwerking)

Productie:

- Druk: Nextprint B.V. Rosmalen

Losse nummers:

- € 5,50 per uitgave

Distributieadres:

- Henda Pennings
Vliertwijksestraat 4c
5249 RH Rosmalen

Kopijadres:

- Heemkundekring Rosmalen
Postbus 64 5240 AB Rosmalen
- g.mol@ziggo.nl

Ledenadministratie:

- Henda Pennings
Vliertwijksestraat 4c
5249RH Rosmalen

Iedere auteur draagt persoonlijke verantwoordelijkheid voor zijn of haar artikel. Niets uit deze uitgave mag worden vernoemd of tenzij bronvermelding plaatsvindt.

JAARGANG 24 - NUMMER 3 SEPTEMBER 2014

Voorwoord

Bij gelegenheid van “Rosmalen 70 jaar bevrijd” deze keer een wel heel bijzondere aflevering van Rosmalla. Henk de Werd beschrijft hier de mobilisatie, de inkwartiering, het leven in Rosmalen in (een deel van) de oorlogsjaren en de nasleep. De bevrijding zelf komt niet of nauwelijks aan de orde, omdat daarover eerder al diverse lezenswaardige boeken en artikelen zijn gepubliceerd, al of niet in samenwerking met onze heemkundekring. De redactie en het bestuur van de Heemkundekring Rosmalen meenden er goed aan te doen deze publicatie een wat afwijkende vorm ten opzichte van de reguliere Rosmalla te geven. De redactie van Rosmalla wenst u veel leesgenoegen.

De Redactie

Voorpaginafoto: 4 oktober 1939: Parade door het dorp. We zien hier de soldaten in “de Kerkenhoek”, later Deken Fritsenstraat geheten, thans Markt en Rodenborchweg.

1944**70 jaar bevrijding****2014****Herinneringen aan de mobilisatie, aan 10 mei 1940,
de verduistering en de bevrijding****Henk de Werd****Opgedragen aan:****Annie v.d. Voort – de Vries****en****Jet v.d. Voort – de Vries****Inleiding**

Annie v.d. Voort – de Vries was de eigenaresse van een zeer waardevol album, vol foto's, o.a. over de mobilisatie in Rosmalen. Zij overleed in 1954. Haar zus Jet ontfermde zich, na het overlijden van Annie, over haar kinderen en huwde in 1956 met de weduwnaar, haar zwager dus. Om te voorkomen, dat dit album na haar overlijden bij het oud papier terecht zou komen, droeg zij, inmiddels al weer veel jaren geleden en met instemming van de kinderen van Annie, bovengenoemde album over aan mij, Henk de Werd, met het verzoek er goed zorg voor te dragen. De foto's mochten door mij in volle vrijheid gebruikt worden bij mogelijke publicaties. Bij gelegenheid van de viering van 70 jaar bevrijding van Rosmalen in oktober 2014 maak ik graag gebruik van de mogelijkheid van het publiceren van een groot deel van de foto's. Zij geven niet alleen een beeld van de gestationeerde militairen in ons dorp, maar confronteren ons tegelijk ook met diverse gesloopte oude panden uit Rosmalen anno 1939. Wij mogen Jet v.d. Voort – de Vries dan ook dankbaar zijn voor deze schenking. Als blijk van mijn grote waardering hiervoor draag ik deze publicatie op aan Annie en Jet.

Het album en de foto's zitten in de Rosmalencollectie van Henk de Werd. De Rosmalencollectie van Henk de Werd is inmiddels volledig ondergebracht bij het Stadsarchief van 's Hertogenbosch.

In verband met de rechten mogen de foto's zonder mijn toestemming en van het Stadsarchief 's Hertogenbosch NIET gebruikt worden voor welke publicatie dan ook.

Over Rosmalen in de tweede wereldoorlog is al veel geschreven.

Zo verschenen er bij de viering van de 50-jarige bevrijding van Rosmalen twee *Rosmalla's Extra* (4A-4B). Jan Hoofs schreef nadien nog (1997) deel 7 over het drama - Dr. H. Schade. Ad Hermens publiceerde zijn boeken "Rosmalen in de vuurlinie" en "Luchtoorlog boven Rosmalen 1940-1945". Hij verleende eerder al medewerking aan het boek van dr. Kees van den Oord: "Rosmalen bezet bevrijd. Oorlogsherinneringen van zijn inwoners". Drs. A. v.d. Elzen verdiepte zich in de oorlogsslachtoffers in zijn boek: "Wel gestorven, niet vergeten". Martien der Kinderen liet een boekwerkje uitgaan: "23 juni 1943. HALIFAX EY-S keerde niet terug. Pilotenhulp tijdens de oorlog". Ook in de reguliere *Rosmalla* kan men nog diverse publicaties m.b.t.

de tweede wereldoorlog terug vinden. Dankzij de dames v.d. Voort -de Vries kan ik nu achter-eenvolgens nog de volgende onderwerpen belichten aan de hand van teksten en vele foto's.

1. Mobilisatie in Rosmalen.
2. Tien mei 1940.
3. Het verhaal bij een foto: De verduistering in de oorlog. Rosmalen nam het niet zo nauw.
4. De bevrijding.

Het geheel eindigt met een vermelding van de geraadpleegde bronnen.

4 oktober 1939: Annie de Vries met de vaantjes, zoals ze schreef "door mij geborduurd. Menige uurtjes zijn bij dit handwerk vervlogen." Op het vaantje rechts zien we het wapen van het 4 - III - Aut. Bat. Op de achtergrond het woonhuis (afgebroken) van de familie Antoon van Rosmalen en de smederij en het café van Jan Schel.

1

Mobilisatie in Rosmalen

Het zat er al lang aan te komen. De hoop op neutraliteit was tot op het nulpunt gedaald. De "toezegging", dat Nederland niet zou worden aangevallen, werd gewantrouwd. Er werd ernstig rekening gehouden met oorlog en alles wat daarmee samenhangt. Vanaf 1938 vallen met grote regelmaat de telegrammen van het Ministerie van Defensie op de mat van het Rosmalense gemeentehuis. Laten we er enkele van op een rijtje zetten:

28 september 1938:

Aan alle burgemeesters: Luchtbeschermingsmaatregelen treden in werking bij telegram oproeping voor mobilisatie; tijdstip ingang lichtdooving met oog op luchtbescherming zal nader worden bevolen.

29 september 1938:

Gemeentesecretarie tot nader order onafgebroken bezet blijven.

30 september 1938:

Wat ook val. Oranje en Weermacht staan pal. We zien koningin Wilhelmina en het Nederlandse leger. Rosmalencollectie: Henk de Werd.

Onafgebroken bezetting gemeentesecretarieën opgeheven.

07 april 1939:

Waarschuwingstelegram buitengewone oproeping uitwendige veiligheid. Reken op oproeping van personeel aangewezen voor buitengewone oproeping uitwendige veiligheid.

08 april 1939:

Burgemeester behoort aanwezig te blijven in de gemeente. Secretarie - apparaat moet voortdurend kunnen werken aldus wensch van de regeering.

14 april 1939:

U kunt buiten bureau uren het bezet houden der secretarie als volgt regelen: Voor in ontvangst nemen van telegrammen, spoedberichten en andere moet aan betreffend kantoor voortdurend adres bekend zijn aan het welk deze stukken kunnen worden bezorgd. De daarvoor aangewezen persoon moet ter zake kundig zijn en thuis zijn.

Voor in ontvangst nemen van telefonische berichten moet aan het betreffend kantoor bekend zijn op welk nummer gesprekken kunnen worden doorgegeven.

01 september 1939:

Bij Koninklijk Besluit van één September negentien honderd negen en dertig is met ingang van heden het geheele grondgebied des Rijks in staat van oorlog verklaard.....

14 januari 1940 kwam het telegram binnen, dat de burgemeester de gemeente niet mocht verlaten.

22 januari 1940 werd dat weer ingetrokken:

Mijn telegram van 14 dezer betreffende 't niet verlaten van de gemeente kan als vervallen worden beschouwd.

19 april 1940:

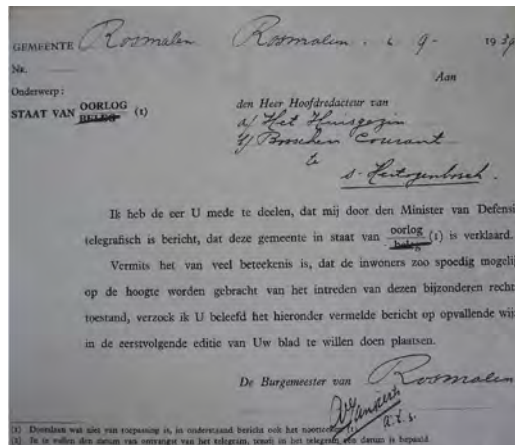
In gevolge Koninklijk Besluit is uw gemeente met ingang van heden in staat van beleg. Vanaf

01-09-1939: Rosmalen in staat van oorlog.

1 september 1939 waren we dus in staat van oorlog.

Burgemeester Von Heijden laat dit de bevolking weten. Ook gaat er een bericht naar de hoofdredacteur van “Het Huisgezin” en de “Bosschen Courant” te ‘s-Hertogenbosch, waarin hij stelt: “Vermits het van veel betekenis is, dat de inwoners zoo spoedig mogelijk op de hoogte worden gebracht van het intreden van dezen bijzonderen rechtstoestand, verzoek ik U beleeft het hieronder vermelde bericht op opvallende wijze in de eerstvolgende editie van Uw blad te willen doen plaatsen.” Het verzoek was, namens de burgemeester, ondertekend door de ambtenaar ter secretarie van Rosmalen, de heer A. Wiert.

06-09-1939: De burgemeester van Rosmalen informeert de pers.

Militairen in Rosmalen

Op 13 september 1939 werd in onze gemeente een compagnie militairen van het motorcorps, te weten het 4 - III - Aut. Bat., gestationeerd. Voor diverse Rosmalenaren betekende dat: inkwartiering. Zo werd de reserve eerste luitenant Nortier van de Speciale Dienst ondergebracht bij de familie De Vries op de Vijverberg aan de Dorpsstraat. Daar liet hij zich met zijn echtgenote op de foto zetten.

In de tuin van “De Vijverberg” zien we links de reserve eerste luitenant Nortier met zijn echtgenote en tweede van rechts sergeant Th. Ruijs. In het midden zien we de familie De Vries.

Uiterst rechts: de heer De Vries zelf.

Op het huis kunnen we de naam “De Vijverberg” duidelijk zien.

De Rosmalense bevolking kon het goed vinden met de ingekwartierde militairen. Er werd besloten om de compagnie een blijvende herinnering aan Rosmalen aan te bieden, bestaande uit twee trompetten voorzien van fraaie vaantjes. Die vaantjes werden gemaakt en geborduurd door Annie de Vries van “De Vijverberg”. Op de vaantjes stond aan de ene kant het wapen van de gemeente Rosmalen en aan de andere kant het wapen van de compagnie van het 4 - III - Aut. Bat. Op 4 oktober 1939 werd, tijdens een speciale parade, het “cadeau” overhandigd in aanwezigheid van burgemeester Von Heijden en zijn echtgenote, van pastoor Van der Meijden van de Lambertusparochie en van vele prominenten uit Rosmalen en ‘s-Hertogenbosch. De familie De Vries heeft daar een mooie fotoreportage van gemaakt.

Dochter Annie de Vries maakte er een waardevol album van. De overdracht van de trompetten en de vaantjes vond plaats op het toenmalige marktveld van Rosmalen, gelegen op de hoek Dorpsstraat / Burgemeester Nieuwenhuijzenstraat. Hier staan nu een kantorencomplex en “de Kentering”.

In het album werden door Annie de Vries twee verslagen van de feestelijke overhandiging op 4 oktober 1939 geplakt. Helaas werd niet vermeld uit welke kranten zij kwamen. Een en ander vond plaats op het marktveld te Rosmalen, dat gelegen was op de kruising Dorpsstraat / Burgemeester Nieuwenhuijzenstraat. Ook de aan het marktveld gelegen woningen van de weduwe Van de Wassenberg en veldwachter Van der Els zijn op de foto's terug te zien. Nu vindt men hier “De Kentering” en een aantal kantoorgebouwen.

Sergeant Majoie met zijn manschappen tijdens de inspectie. Op de achtergrond het café en de smederij van Jan Schel. Later werd dat café “de Kèp”.

*Sergeant Ruijs met zijn motorordonnances.
Op de achtergrond opnieuw het café van Jan Schel en (links) de woning van Rosmalen, alias Antoon d'n booi – Antoon de schoenmaker.*

Vaandrig Bron met zijn sectie.

Het marktveld te Rosmalen bij de aankomst in 1939 van kapitein v.d. Roest in verband met de parade. Op de achtergrond het café van de familie Der Kinderen (nu café d'n Beer). Links daarvan het woonhuisje van de familie Van Oers en de boerderij, waarin thans Joke van Uden woont.

Militairen met de trekharmonica geven een feestelijk tintje aan het geheel.

“Provinciaal Nieuws”.

Geschenk der burgerij aan de militairen te Rosmalen. Men meldt ons uit Rosmalen, d.d. 4 Oct. Hedenmorgen had op het Marktveld de aanbieder plaats van het geschenk der burgerij aan de alhier gelegeerde troepen, zijnde 2 trompetten met vanen. Voor deze gelegenheid waren de troepen opgesteld op het Marktveld. Onder de aanwezigen bemerkten wij de burgemeester Jhr. H.F. von Heijden met mevrouw, den pastoor, militairen autoriteiten uit de omgeving, alsmede vele notabelen zoowel van hier als uit ‘s-Hertogenbosch.

4 oktober 1939: De vaantjes worden bewonderd. We zien van links naar rechts: Annie de Vries, pastoor Van der Meijden van de Lambertusparochie, burgemeester Von Heijden uit Rosmalen en een onbekende persoon.

Toen om 11 uur de wnd. Commandant op het terrein arriveerde stonden de militairen, die onder commando stonden van den compagnie-commandant in carré opgesteld; onmiddellijk volgde inspectie.

De reserve eerste luitenant v.d. Werff inspecteert de troepen. Op de achtergrond zien we villa Vier-Een-Steens, ooit het woonhuis van dokter Anderegg. De villa werd gesloopt om plaats te maken voor “De Kentering”.

4 oktober 1939: Inspectie van de troepen op het marktveld te Rosmalen. Rechts loopt: oud-kapitein Huizinga van het Indische leger. Huizinga bouwde in Hintham een fraai woonhuis op het adres: Hintham 127, inmiddels gesloopt, doch vele jaren het woonhuis van Henk en Berthy de Werd. Op de achtergrond zien we links het woonhuis van de weduwe Driekske van de Wasenberg en rechts het huis van wachtmeester J. v.d. Els.

De kennismaking van burgemeester Von Heijden met de waarnemend commandant, kapitein v.d. Roest.

Na deze inspectie bood de burgemeester onder een hartelijke toespraak het geschenk der bur-

Links: 4 oktober 1939: Burgemeester Von Heijden overhandigt de vaantjes aan de commandant. Op de achtergrond links: villa Vier-Een-Steens, het woonhuis van de familie Lutkie. Rechts in de foto: het woonhuis van de weduwe Driekske van de Wassenberg. Keurig in de rij met de zojuist ontvangen vaantjes en trompetten.

gerij aan, zijnde 2 hoorns met geborduurde vanen. De burgemeester memoreerde dat sinds 1813 geen militairen in onze gemeente gelegerd waren. Hij wees op de saamhorigheid tussen bevolking en militairen, als ook de spontaanheid waarmee het geschenk was gegeven. Tot slot bracht hij dank aan de dames De Vries die het borduurwerk verzorgden. De kapitein compie-commandant die het geschenk aanvaardde zeide, dat dit geschenk het symbool is van de nauwe verwantschap in zoo korten tijd tusschen de compagnie en U allen gegroeid. Hij vond het geschenk der hoorns daarom zoo schoon, omdat zij elken dag waar wij ook zijn, zij ons zullen herinneren aan het kleine Rosmalen met zijn hartelijke medelevende bevolking, die

4 oktober 1939: Het defilé van de troepen. Uiterst links, met baret, kapitein Huizinga. De foto geeft een mooie inkijk in de Burgemeester Nieuwenhuijzenstraat van toen.

op zoo juiste wijze bij onze jongens wist aan te vullen, wat we allen zoo ver van onze haardsteden moeten missen. Een symbool aangekocht uit de gelden van Uwe gulle burgerij en vervaardigd door Uwe ingezetenen, de dames De Vries. Een merkwaardig toeval is, dat juist de kleuren van het wapen van Rosmalen zoo sterk harmonieeren met het symbool van ons korps. Met een “leve de Koningin” besloot de comp.-commandant zijn toespraak. Sergeant Ruijs bood namens de manschappen bloemen aan voor de echtgenooten van hun compie-comm. Deze dankte hartelijk. Een “lang leve de kapitein” klonk spontaan bij de manschappen. Hierna volgde het defilé der troepen. Na dit defilé noodigde de kapitein de aanwezigen uit enkele oogenblikken te vertoeven ten zijnen bureele. Hier werden ververschingen geserveerd. De compagnie marcheerde met de hoorns door het dorp. Door de militairen werd hedenmiddag onder zeer groote belangstelling eerst een gecostumeerde voetbalwedstrijd gespeeld en daarna door de anderen een gewone wedstrijd.”

Ook het tweede verslag wil ik u niet onthouden, gewoon omdat de verslaggeving van een geheel andere stijl is. Proef het verschil in verslaggeving en geniet ervan.

“Soldaten in het dorp”

Rozen voor den kapitein.

Trompetten voor den troep.

Een rustig Brabantsch dorp, een zonbeschenen marktvelde, een compagnie soldaten stram in de houding, hooggehoede heeren en elegant gekleede dames. De zon schijnt vriendelijk, maar een ijzige Octoberwind maakt het verblijf in de open lucht niet bijster aangenaam. Er moet dus wel een bijzondere reden zijn, die dit heterogene gezelschap heeft bijeengebracht. De reden is er een, die overal elders in Nederland zou kunnen gelden: de sympathie die tusschen burgerij en militairen overal is gegroeid. De commandant, een rijzige kapitein, schijnt de zon niet te zien en den wind niet te voelen. Hij heeft slechts oog voor zijn troep, dien hij dadelijk aan zijn superieur zal moeten presentereeren. Er klinken commando's en er wordt gericht. Er stopt een auto. Het is niet de verwachte superieur die er uitstapt, maar een kapitein, gelijk de commandant, die den majoor vertegenwoordigt. De inspectie is daarom niet minder model. Uit de groep van genoodigden treedt de burgemeester naar voren. Hij is een slanke, sportieve figuur, bekend oud-voetballer en tennissers. Hij spreekt de manschappen toe. Hij gewaagt van de prettige verstandhouding die in korten tijd tusschen burgers en militaire bezetting is ontstaan. Zijn gemeente was blij toen zij de inkwartiering vernam.

Groot was de teleurstelling toen bekend werd dat de manschappen binnen enkele weken weer zouden vertrekken en de burgerij besloot den troep een blijvend aandenken aan te bieden. De landelijke rust van zijn gemeente, zoo stelde de burgemeester vast, was door de komst der militairen slechts weinig verstoord. Zelfs een volgeling van den grooten Mengelberg, in wiens orkest hij een hoorn blaast en die thans bij dezen troep is ingedeeld, slaagde er niet in de dorpsche stilte te verbreken. De man miste zijn instrument. Vandaar dat de bevolking besloot den troep een tweetal trompetten aan te bieden.

Trompetten mogen niet bijster passen bij een gemotoriseerde troep, aldus de burgemeester, ze kunnen toch allicht dienst doen. De voornaamste taak van de trompetten - voorzien van vaantjes waarop vaardige handen het symbool van den troep borduurden - zal zijn tot in lengte van dagen de herinnering te bewaren aan de vriendschap tusschen de burgerij van deze gemeente

en de soldaten van dezen troep. De commandant, die met een kloeke soldatenspeech dankte voor het geschenk, zag deze vriendschap verzinnebeeld in de kleuren van het wapen der gemeente en van het embleem van den troep: "Uw wapen en ons symbool, beide vastgelegd op een fond van oranje, dat steeds de kleur van Nederland was en blijven zal, vertegenwoordigen ons beider verknochtheid aan het Huis van Oranje, zoo innig verbonden aan ons aller vaderland. Leve de Koningin!" Als het hoera-geroep over het dorp is weggewaaid, treedt een der manschappen naar voren. Verlegen manoeuvreert hij met een bos roode rozen. Hij had er op gerekend dat de echtgenoot van den commandant aanwezig zou zijn. Nu ze er niet was offerde hij de bloemen met een hartelijk speechje aan den kapitein zelf.

4 oktober 1939: "Hij had er op gerekend dat de echtgenoot van den commandant aanwezig zou zijn. Nu ze er niet was offerde hij de bloemen met een hartelijk speechje aan den kapitein zelf." Op de achtergrond v.l.n.r. Villa Vier-Een-Steens van de familie Lutkie, het woonhuis van de weduwe Driekske v.d. Wassenberg en van wachtmeester J.v.d. Els

In de eene hand zijn sabel, in de andere een rozentuיל, stapte de commandant op zijn manschappen toe en dankte getroffen voor de aardige attentie. De eigenaardigheid van de combinatie uniform-bloementuיל werd door een hartelijk wederzijdsch begriipen weggenomen. Een keurig defilé besloot de plechtigheid. Bloemen voor den kapitein, trompetten voor den troep en voor de jongens op het menu: snert gevolgd door taartjes. Een waarlijk Brabantsch afscheid: hartelijk en spontaan, gegroeid uit de vriendschap tusschen burger en soldaat.

4 oktober 1939: “En voor de jongens op het menu: Snert gevolgd door taartjes.” De foto van de etende militairen werd gemaakt in de huidige Schoolstraat. Rechts is nog net zichtbaar de toren van de Lambertuskerk. Links de boerderij van Klaas van Liempt. Hier vindt men thans de “Lambertusterp”.

In het eerste verslag hebt u kunnen lezen, dat er door de militairen op die dag ook een gecostumeerde voetbalwedstrijd werd gehouden. Die vond plaats op het voetbalveld van toen nog ODI aan de Nieuwendijk te Rosmalen. Vier fraaie foto's getuigen hiervan. Daarna was er nog een parade door het dorp. Ook hiervan geven diverse foto's een aardig beeld, waarmee ik dit hoofdstuk besluit.

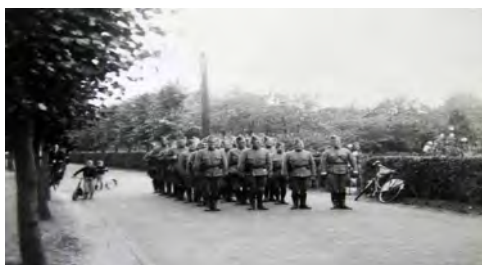

4 oktober 1939: Herinnering aan de gecostumeerde voetbalwedstrijd op het voetbalveld van ODI te Rosmalen aan de Nieuwendijk. Duidelijk is, dat er veel publieke belangstelling was. Het huisje, dat we op een van de foto's in het open veld zien was het kadaverhuisje, dat vele jaren ook dienst deed bij voetbalwedstrijden van OJC voor het omkleden en het nuttigen van de thee.

4 oktober 1939: Parade door het dorp. We zien hier de soldaten in "de Kerkenhoek", later Deken Fritsenstraat geheten, thans Markt en Rodenborchweg. Links de oude dorpspomp, die werd gesloopt en later weer herbouwd; de Lambertuskerk met sacristie. Rechts de "oude jongensschool", toen in gebruik als bewaarschool en Wit-Gele-Kruisgebouw.

Mobilisatie 1939: Militairen in de Dorpsstraat, ter hoogte van villa "de Vijverberg" en militairen te paard.

Links: Mobilisatie 1939. Parade in de toenmalige Kattenboschstraat, nu Burgemeester Nieuwenhuijzenstraat. Rechts: Militairen in de Dorpsstraat. Op de achtergrond rechts de villa op de hoek Dorpsstaat en Burgemeester Woltersstraat.

Links: De wagen van luitenant Bron bij de toenmalige jongensschool van Rosmalen Rechts: Het uitbetalen van soldij.

Tien mei 1940

“Op 10 april 1940”, zo schreef Annie de Vries in haar fotoalbum , “kregen wij opnieuw inkwartiering van 2 Luits., nl. 1E Luit Laan en 2E Luit Bakker van ’t Regiment Huzaren.”

De inval van de Duitsers op 10 mei 1940 maakte diepe indruk op Anny de Vries. Haar woede en verontwaardiging daarover schreef ze enigszins van zich af in onderstaand gedicht, dat we terugvonden in haar fotoalbum. Het gedicht kreeg als titel mee: “10 mei 1940. Nederland in oorlog met Duitsland”.

Op de linkerfoto zien we de zeer lange luitenant Bakker. Op de foto rechts zien we luitenant Bakker met zijn huisgenoten en de Heer en Mevrouw de Vries in de tuin van “de Vijverberg”, het “landgoed” van de familie De Vries aan de Dorpsstraat te Rosmalen.

10 Mei 1940

Nederland in oorlog met Duitsland.

Het gebeurde 1 Sept. 1900 negen en dertig.
 Heel Duitschland was natuurlijk “fertig”.
 Men had ’t Poolsche grondgebied geschonden.
 Zoo had Duitschland zijn aanleiding gevonden.
 Engeland en Frankrijk als broeders één
 Verklaarden den oorlog met hun tveen
 ’t Spul was weldra aan den gang.
 Al voelde men zich nog niet bang.
 Verkenningsvluchten van links naar rechts.
 Een enkele keer lukte het slechts
 een “Spit-verken” omlaag te drijven
 Maar van de “Heinkels” vielen ze dan met vijven.

In 1900 en veertig, het vroege voorjaar.
 ’t Weer was goed, de hemel klaar
 Werd heel de wereld opgeschrikt
 door ’t laatste nieuwsbericht.
 “De Duitschers rukken in Denemarken op”
 “In Noorwegen wordt reeds druk geknokt”
 Maar toch dacht niemand er aan,
 Dat ’t zóó met Nederland was gedaan.

10 Mei, ’t was in den vroegen morgen.
 Begon ons landje met de zorgen.

De Duitschers, die steeds hadden beweerd
“Nederlanders,
Uw grondgebied wordt door ons geëerd”
kwamen als dieven in den nacht
al had daaraan niemand gedacht.

't Was 14 Mei een zomersche morgen.
Iedereen was voor zich druk aan 't zorgen.
Ineens, een leven in de lucht.
Men ging er haast van op de vlucht.
Met honderden kwamen ze aangevlogen
haast als lammetjes zo zacht
en hebben vol van mededogen
een bezoek aan Rotterdam gebracht.
De bommen vielen er met duizenden
op weerloze burgers daar neer
en enkele uren zo kruisten ze al boven de stad heen en weer.
Een ruïne was het, een chaos.
Zooals men nog nooit had gezien.
Bij duizenden zijn zij gevallen.
Al beweerden de Duitschers 610.

Onze dappere jongens vochten als leeuwen
Zooals de Nederlanders dit deden voor eeuwen.
Met duizenden hebben ze d'anderen neergemaaid
Die voor ons verderf hadden gezaaid.
Nederlanders, houdt goeden moed
Na slechte tijden wordt het weer goed.

Oorlogsjaar 1940.
A. de Vries.

De volgende foto's komen eveneens uit
het album van Anny de Vries.

De voetbrug bij Zaltbommel

De voetbrug bij Hedel

De voetbrug bij Ravenstein.

“Leve onze koningin”, schreef Annie de Vries in haar album onder deze foto.

Het waren haar woorden en die van de militairen op de foto. Op deze foto, gemaakt op het marktterrein in Rosmalen (hier staat nu De Kentering annex kantoorgebouwen) ziet u ook onze toenmalige burgemeester Jonkheer Von Heijden. Op de achtergrond ziet u de smederij en café “Het Centrum” van Jan Schel, later café “De Kèp” en nu café “De Bierelier” geheten. Links op de achtergrond zien we café Der Kinderen. Nu is dat café “d’n Beer”.

Leve de koningin.....

Wie echter onderstaand gedicht leest vraagt zich, met een vies en walgelijk smaakje in de mond, waarschijnlijk af wat hiervan de bedoeling is. Laat ik u gerust stellen. Het is een waardig protest uit het verzet en moet op een bepaalde manier gelezen worden. Lees eerst de twee gedichten om de walging te proeven. Lees daarna het geheel nog een keer met behulp van onderstaande sleutel.

Ik zweer met heel mijn hart af
De Koningin met haar gezag.
Dus lach ik schamper en bespot
De Koningin met haar gebod.
Ik verafschuw tevens en belach
Ons Vorstenhuis en haar gezag.
Uit ons Vaderland moet voort
Die naar het Vorstenhuis nog hoort.
Al wie Oranje is gezind
Het is en blijft een duivelskind.

Den Führer en zijn wet
Zijn in mijn hart gezet.
Die voor den Führer is
Eer ik zeker en gewis.
Het Deutsche Rijksbestuur
Verdedig ik met vuur.
Wie Hitler eert en mint
Die is mijn beste vrind.
Dat hij de hemel erft
Die voor het Heil Hitler sterft.

De sleutel:

Lees eerst regel 1 van vers 1 en
daarna regel 1 van vers 2;
vervolgens regel 2 van vers 1 en daarna regel 2
van vers 2 enz.

Je krijgt dan:

Ik zweer met heel mijn hart af
Den Führer en zijn wet
De Koningin met haar gezag
Zijn in mijn hart gezet.
Enz.

Een leuk vouwbriefje uit het verzet:

Where is the fifth pig? Waar is het vijfde varken?

Dat vijfde varken zie je dan wanneer het geheel op een bepaalde manier is opgevouwen.

Uit het archief van Henk de Werd.

Kijk eens naar deze mooie historische foto, gemaakt op 9 augustus 1944.

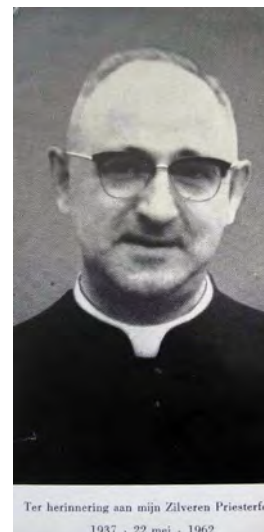
U ziet hier het interieur van onze Lambertuskerk van toen. De wandschilderingen boven de ramen zijn nog duidelijk zichtbaar. Opvallend zijn natuurlijk de verduisteringen voor de gebrandschilderde ramen, het met heel veel bloemen versierde priesterkoor, een vijftal misdienaars en... een mis met drie heren. Pastoor Van der Meijden met zijn witte haardos is duidelijk herkenbaar als hoofdcelebrant. In het midden staat kapelaan Vogels, die als zodanig zo'n twintig jaar actief is geweest binnen de Lambertusparochie. Achter hem zien we nog een derde priester. Mogelijk een pater van de H. Harten. Een mis met drie heren voor twee mensen die elkaar het jawoord gaven: Annie de Vries van huize "de Vijverberg" aan de Dorpsstraat en André v.d. Voort. 10 Jaar na haar huwelijk, in 1954, overleed Annie de Vries reeds. Ze liet haar man en kinderen achter. In 1956 hertrouwde André v.d. Voort met het zusje van Annie, Jet de Vries. Daarmee nam zij ook de zorg voor de kinderen uit het eerste huwelijk op zich. André

v.d. Voort overleed in december 1995 op 80-jarige leeftijd. Gekomen op een hoge leeftijd was het de wens van Jet, dat een mooie collectie Rosmalense foto's van haar zus Annie niet verloren zou gaan. In overleg met de kinderen, die amper geïnteresseerd waren in het oude album, werd uitgekeken naar een goede bestemming. Na een hartverwarmend telefoongesprek bezorgde de post mij een waardevol pakket, inclusief een persoonlijke brief, geschreven in een handschrift waar menigeen jaloers op zou worden. Jet verzocht mij goed zorg te dragen voor dit kostbare document van haar zus. In volle vrijheid mocht ik gebruik maken van de foto's bij eventuele publicaties. De foto van het huwelijk van haar zus in de Lambertuskerk met de oorlogsverduistering voor de ramen werd er extra aan toegevoegd. Onze kerk met de verduistering voor de ramen..... Zo'n foto had ik nog nooit gezien. In dat opzicht alleen al is deze prent historisch zeer waardevol en de moeite van het publiceren waard.

Op de foto links zien we: Huize "De Vijverberg" anno 1939 met de familie De Vries. Op de foto rechts zien we Annie de Vries (rechts op de foto) met een Amerikaanse gast, te weten Tinka Gulden uit Indianapolis.

Op de foto links zien we Hubertus van der Meijden. Hij was pastoor te Rosmalen van 1923 – 1956 en stond tijdens de oorlogsjaren zijn parochianen met raad en daad bij. Rechts zien we kapelaan M.H. Vogels, kapelaan in de Lambertusparochie van 1941-1961. In 1961 werd hij benoemd tot pastoor te Velddriel. Na Velddriel werd hij nog pastoor te Handel. De twee foto's boven komen uit het fotoalbum van Anny de Vries. De twee andere afbeeldingen komen uit de Rosmalencollectie van Henk de Werd.

*Ter herinnering aan mijn Zilveren Priesterfeest
1937 - 22 mei - 1962*

De verduistering werd ons bij de aanvang van de oorlog door de Duitsers al meteen opgelegd. Rosmalen nam het echter wat dat betreft niet zo nauw. Dat had toch met een stuk verzet tegen de Duitse overheersing te maken. Op 6 juni 1940 las ik daarover in de Bossche krant: "In onze gemeente blijkt nog steeds onvoldoende de hand te worden gehouden aan de totale verduistering. Vele malen en vooral des nachts is gebleken van onvoldoende afgeschermdde ramen. Dit

kan noodlottig worden wanneer zich vliegtuigen boven de gemeente bevinden. Men is verplicht deugdelijk af te schermen, hetzij met luchtbeschermingspapier, gordijnen, dekens, enz. Het minste licht moge niet naar buiten uitstralen. Door deze onachtzaamheid zou de geheele gemeente in gevaar worden gebracht. Overtredingen zullen zeer streng gestraft worden. Een uitstraling, hoe kort deze ook duurt, hiertegen zal opgetreden worden.

Menschenlevens zijn hiermee gemoeid, niet alleen u zelf, maar ook anderen. Tevens wordt men verzocht binnen te blijven, wanneer zich vliegtuigen boven de gemeente bevinden, daar dit zeer gevaarlijk kan zijn.”

Op 13 augustus 1940 blijkt uit een onderhoud met het hoofd van de luchtbeschermingsdienst, de heer F. Noordhof, dat het met de verduistering nog lang niet goed zit in Rosmalen. Zeer verontwaardigd verklaart de man dan ook “dat er nog steeds inwoners zijn in onze uitgestrekte gemeente, die nog niet doordrongen zijn van den ernst der tijden en nog geregeld onvoldoende maatregelen treffen voor een algeheele verduistering. De huizen moeten overal degelijk afgeschermd zijn, zoowel voor als achter en bezijden. Bij velen gebeurt dit maar half, ook wat de achterzijden betreft. Buurtbewoners zijn reeds verschillende malen bij den Luchtbeschermingsdienst komen klagen over dit halve werk. Men bedenke toch wel wat de gevolgen zijn. Men moet in deze ook aan zijn medemenschen denken. Ook komt het voor, dat, als men des morgens vroeg op moet om naar zijn werk te gaan, de afscherming niet goed is verzorgd. Reeds herhaalde malen zijn vriendelijke verzoeken gericht tot de inwoners om die maatregelen te treffen die geboden zijn, doch deze hebben nog niet overal het gewenschte resultaat gehad. Thans is het afgelopen met de verzoeken; voortaan zal onmiddellijk krachtdadig tegen overtreding opgetreden worden. Een proces-verbaal en een groote boete zijn er het gevolg van en zou blijken, dat er van onwil sprake is, dan zijn de gevolgen ernstiger.” Verder deelde het hoofd van de luchtbeschermingsdienst nog mee, “dat het absoluut verboden is om zonder licht te rijden. De rijwiellamp moet degelijk afgeschermd zijn; ook het achterlichtje moet afgeschermd zijn. Geen licht mag naar boven uitstralen. Hierop zal streng worden opgetreden.”

De “burgerlijke ongehoorzaamheid” aan de Duitse bezetting blijft. In 1942 schreef “de gevolmachtigde voor de reorganisatie van de Nederlandsche politie” aan de “heeren Burgemeesters” o.a.: “De Befehlhab(e)rer der Ordnungspolizei heeft mij bericht dat in de toekomst speciale patrouilles der Feldgendarmerie zullen worden uitgezonden ter controle van de naleving der verduisteringsvoorschriften. Het ligt in de bedoeling dat deze controles allen worden verricht in samenwerking met de Nederlandsche politie, gelijk dit het geval geweest is met de reeds eerder gehouden verkeerscontroles. Bij eventuele aanvragen van de Feldgendarmerie om assistentie zal hieraan onmiddellijk gevolg moeten worden gegeven, terwijl het aanbeveling verdient, dat, in het belang van de dienst, manschappen worden aangewezen die de Duitse taal eenigszins machtig zijn.....” Wanneer zich in Rosmalen zo iets zou voordoen, dan moest de gemeentelijke wachtmeester J. van der Els daarvoor komen opdraven.

In 1943 constateert de bezetter, dat de afwikkeling van zaken m.b.t. de “overtreders van de verduisteringsregels” veel te soepel is in hun ogen. En dus gaat er weer een brief de deur uit. “Er wordt over geklaagd, dat de bevoegde Nederlandsche politie-instanties, ook bij ernstige overtredingen der verduisteringsvoorschriften, slechts zeer geringe boeten van f 5,- , f 10,-

opleggen. Dergelijke boeten dragen er geenszins toe bij de Nederlandsche bevolking een juiste houding ten aanzien van de luchtbeschermingsvoorschriften bij te brengen.” Men wijst erop, dat zulke overtredingen “met een boete van maximum f 150,- of met vier weken hechtenis kunnen worden gestraft. Bij ernstige overtredingen van van de verduisteringsbepalingen is het wenschelijk de maximum straffen op te leggen. Personen, die tengevolge van hun gunstige financiële omstandigheden door de maximale geldstraf niet voldoende getroffen worden, moeten met hechtenis bestraft worden.” Harde taal dus! De plaatselijke politie moest hiervan in kennis worden gesteld. De burgemeester als hoofd van de politie moest erop toezien, dat zijn agenten “gevoelige, aan financiële omstandigheden van den dader en de ernst van zijn vergrijp aangepaste straffen” zou uitdelen.

In een brief van 25 oktober 1943 werd de minimum boete op f 25,- gezet. Men ging zelfs nog een stapje verder. De elektriciteit mocht eventueel worden afgesloten voor minstens 14 dagen en de gloeilampen mochten verbeurd verklaard worden. In een schrijven van 19 november 1943 werd daarop nog eens gewezen, gewoon omdat bleek, dat “nog niet over de geheele lini hieraan uitvoering wordt gegeven.” Verder schreef men in dezelfde brief: “Ik maak er U daarom nadrukkelijk op attent, dat deze opdracht niet alleen betrekking heeft op de overtredingen, welke bestaan in het niet of gebrekkig verduisteren van gebouwen, doch ook op alle overige overtredingen” m.b.t. de verduisteringsvoorschriften. Er werd zelfs een voorbeeld gegeven:

Zo is het niet geoorloofd “aan iemand, die een voetgangerslantaarn in strijd met de voorschriften in de open lucht gebruikt, een aan kosten onderworpen politionele waarschuwing uit te reiken. In dit en in alle andere gevallen moet proces-verbaal worden opgemaakt, waarna de politiegezagdrager bij strafbeschikking een geldboete van ten minste f 25,- oplegt, dan wel van de zaak afstand doet ten behoeve van het Openbaar Ministerie.”

In september 1943, aan het begin van de herfst, worden de controles verscherpt. “Het vroege invallen der duisternis en het langer worden der nachten maakt het meer dan in den afgelopen zomer noodzakelijk verscherpte controle op de naleving der verduisteringsvoorschriften te doen uitoefenen. Gebleken is, dat de meeste overtredingen dier voorschriften worden gepleegd in het eerste halve uur na zonsondergang. In deze gevallen dient niet meer te worden volstaan met een waarschuwing, doch is tegen den overtreder zonder aanzien des persoons proces-verbaal op te maken. Voorts zal in den vervolge meer gebruik dienen te worden gemaakt van de mogelijkheid des overtredders licht-toevoer te onderbreken. Bij strenge doorvoering van bovenstaande zal in korten tijd bereikt worden, dat het publiek de verduisteringsdiscipline die in meerdere gemeenten nog veel te wenschen overlaat, terdege in acht neemt.” Het is duidelijk: Na drie jaar had de bezetter deze hele zaak nog steeds niet goed onder controle door het verzet van de mensen en de gemeentelijke overheid, die een oogje dichtkneep.

Dan blijft natuurlijk de vraag: Wie betaalt de kosten van het afsnijden en weer aansluiten van het licht? Ook daarin was te zien of de plaatselijke overheid “pro of contra” de bezetter was.

“Het is mij gebleken, dat de kosten, verbonden aan het afsnijden en wederom aansluiten van het electrisch licht wegens overtreding der verduisteringsvoorschriften, nu eens worden gedragen door de betrokken electriciteitsmaatschappij, dan weer door de gemeente, terwijl het ook

voorkomt dat de veroordeelde deze kosten betaalt. “ De gewestelijke politiepresident Eindhoven wil graag weten hoe dat in Rosmalen gebeurt en “mochten zich in uw gemeente nog geen gevallen hebben voorgedaan, dan verwacht ik ook daarvan een kort bericht.”
Burgemeester Von Heijden schrijft naar aanleiding hiervan: “Ik heb de eer U mede te delen, dat zich in deze gemeente geen gevallen van lichtafsnijding hebben voorgedaan.”

Niet geheel duidelijk is welke rol NSB-ers in Rosmalen gespeeld hebben bij het mogelijk aangeven van dorpsgenoten. Wijlen Bartje van Lith, caféhouder in Hintham, vertelde mij, dat de NSB-ers in Hintham niet te vertrouwen waren en dat er daarom in Hintham niet “gesjoemeld” kon worden met o.a. de Duitse lessen op school.

Tijdens een bezoek van een goede kennis in de jaren zeventig van de vorige eeuw, vertelde hij me, dat hij nog oude grammofoonplaten had van de NCB. Ze waren volgens hem nog van de ouderlijke boerderij.

Als ik ze graag had, kon ik ze krijgen. Toen hij ze mij overhandigde kreeg ik rode oortjes. Ik zag, dat ze niet van de NCB waren, maar van de NSB. Onder de titel “Zoo zingt de NSB” en “Nationale Jeugdstorm Neerland’s jeug vereend” kreeg ik een zevental waardevolle historische grammofoonplaten, die ik in mijn archief netjes bewaard heb.

Op de vier NSB-platen worden door het W.A. koor uit Amsterdam de volgende liederen gezongen:

Marie, Ja Kameraden, Vrijheid en Recht, De Nieuwe tijd, W.A. marcheert, Dietschland ontwaakt, Laatste groet en De Geuzenvendels rukken aan.

Op de drie platen van de jeugdstorm staan: Trommelmarsch, De trommeljongen, Een lied van Nederland, Alleman van Neêrlands stam, De Ruijter Cantate 33-34, De Ruijter Cantate 18-29. De liederen worden gezongen door “het koor van den Nationalen Jeugdstorm, gewest Amsterdam”.

De geschonken historisch waardevolle grammfoonplaten van de NSB en de Jeugdstorm. De platen zijn ondergebracht in de Rosmalencollectie van Henk de Werd. De naam van de schenker blijft om privé-redenen geheim.

Het legitimatiebewijs van mijn vader, bakker Gret de Werd, van 7 november 1941. Familiearchief De Werd.

Ik sluit dit hoofdstuk af met het identiteitsbewijs van mijn vader uit het oorlogsjaar 1941 en een fraaie foto van Dina van Nistelrooij – van Helvoirt bij de schuilkelder van haar ouders “op de Bèrgt”.

Dina van Nistelrooij – van Helvoirt bij de schuilkelder, die we links en achter haar kunnen zien. Rosmalencollectie: Henk de Werd.

4

Rosmalen

De eerste jaren na de bevrijding

Links: Een kanon op de Vijverberg (1946). Rechts: Een Duits kanon door de Engelsen in beslag genomen bij de bevrijding van Rosmalen. We zien o.a. de bevrijder Teddy Hackrotski naast Jet de Vries.

Deze foto werd in december 1945 op de Vijverberg gemaakt. We zien Jet en Annie de Vries met Robby Roberts en Jack Macklaren, twee Canadese militairen. Bovenstaande drie foto's werden door Jet de Vries geschonken aan Henk de Werd. Rosmalencollectie: Henk de Werd.

Bevrijd, dat waren we. Het Militair Gezag, i. c. de “Militair Commissaris” van het district Den Bosch, meldde aan burgemeester Von Heijden alhier: “Het vaststellen van den dag waarop voor Uwe gemeente de bijzondere staat van beleg is ingetreden houdt nauw verband met de datum of data waarop zich de bevrijding Uwer gemeente heeft voltrokken. Ik verzoek U mij mede te deelen op welke dagen de vijandelijke troepen het grondgebied Uwer gemeente hebben verlaten.”

Von Heijden antwoordde, dat “het gedeelte der gemeente gelegen ten Oosten van de Grint en een deel van het gehucht Sprokkelbosch werden bevrijd op 22 October; de bevrijding van het dorp Rosmalen volgde op 23 October, terwijl het dorp Hintham door de Duitschers werd ontruimd op 24 October.”

Burgemeester Jhr. Von Heijden, burgemeester van Rosmalen van 1923 - 1955.

Over de bevrijding van Hintham is bij de viering van de eerste bevrijdingsdag aldaar een opstelwedstrijd uitgeschreven. Die opstellen zijn bewaard gebleven en door Antoon van Pinxteren, onderwijzer en later ook hoofd der school van de Annaschool te Hintham, aan mij geschonken met de opdracht ze goed te bewaren en er bij publicaties gebruik van te maken. Dat laatste deed ik reeds in 1994 bij de viering van het 50-jarig bevrijdingsfeest in de toen verschenen *Rosmalla-Extra*. Een prachtig gedicht van “Jef”, de schuilnaam van een voor mij onbekende Hinthamse inwoner, leek me een passend begin voor dit stuk Rosmalense geschiedenis.

Om de bevrijding

Thans schrijf ik een gedicht, herinnerend aan de tijd,
Toen na een bange wjl ons Hintham werd bevrijd
Van het vervloekte juk der overweldenaar
Voor immer zo gehaat door iedere Hinthamnaar.
Gij allen burgers, die u die tijd nog heugt
Leest dit gedicht en vermeerdert Uwe vreugd
Over dit blijde feit, onlangs door U herdacht
Dat U de vier jaar lang gemiste vrijheid bracht.
Het was op het nachtelijk uur, gij allen weet het, dat
De grote strijd begon voor de nabije stad.
Op Zondagnacht drie uur, toen barstte los de hel
Van bulderend geschut, schier oorverdovend wel.

Haast zonder tussenpozen gierden door de lucht
Granaten zonder tal, met fluiten door de lucht.
Gelijk door felle bliksems werd toen de lucht verlicht
Door 't onophoudelijk vuur en met een bang gezicht
En angstig voorgevoel bad die nacht menig mens
Voor veiligheid en uitkomst, met de zo vurige wens
Dat spoedig einden mocht die woeste razernij
Met de verlossing uit de vreemde slavernij.
Doch is 't niet nutloos verder nog te gaan?
Die bange keldernachten immers staan
U allen nog zo duidelijk voor de geest
Wij allen waren toen, en wel terecht, bevreesd
Ofschoon toch menig woord een blijde hoop verried.
Doch een ding nog verteld, 't is bij ons thuis geschied.
Wij lagen in de kelder, allen bij elkaar
't Was Maandag tegen elf, doch plots daar klonk zo waar
Een kloppen op de deur, gefluister werd gehoord
Een ogenblik van stilte werd aldus verstoord.
"Wir Kameraden sind", klonk plots een Duitse stem
Dat woord maakte ieder onzer angstig en beklemd.
Wat doen we met die lui? Doch pa wist aanstonds raad.
Hij opende de deur, niet bang voor een soldaat.
"Wij zoeken schuilplaats", klonk het, "voor een nacht"
Doch aanstonds werd hen toen aan het verstand gebracht,
Dat heel de kelder hen geen enkele plaats meer biedt
Ze waren met z'n drie, dat wist ge eerst nog niet.
We hadden evenwel en heel gelukkig maar
Nog in de tuin een gat voor 't mogelijk schuilen klaar.
Daarmee schenen de heren echter wel tevree
Ze pruttelden niet tegen, dat viel weer even mee.
Ze zeiden alle drie: ze kwamen van het front
Ofschoon hun uiterlijk in 't geheel daar niet naar stond
Op vaders woorden, dat oorlog nooit moest bestaan
Haalden ze hun schouders op als ging het hun niet aan.
Tenminste een ervan, een Nazi, zei: "Och
Der Führer, neue Waffen gewinnen es endlich doch!"
't Geloof in Hitler bleef nog steeds bij hem bestaan
Totdat ook zijn laatste hoop teniet zal zijn gegaan.
Het was genoeg geweest, de deur viel weer in het slot.
De moffen waren weg, dat was een zoet genot.
Stil hadden we gehoord, van spanning ongeroerd,
Naar 't wisselend gesprek, dat boven werd gevoerd.
Met een lach op zijn gelaat, kwam Pa de kelder in.
"Ziezo", zei hij, "nu hebben ze toch lekker eens niet hun zin.
Ze schenen heel gedwee, 't is anders niet hun lijn."

En grif gaven wij toe, 't had slechter kunnen zijn.
Want moffen, zo ge weet, zijn nooit 't vertrouwen waard
En hebben menig mens al heel wat last gebaard.
't Was steeds nogal tamelijk stil, soms schoot er een geweer
Of rikt een mitrailleur, doch geen kanonnen meer.
Reeds val ik half in slaap, dat doet me werkelijk goed
Als plots een hels lawaai me weer ontwaken doet.
Weer barst het onweer los, met een vernieuwde kracht
Het was, naar ik zo schat, het midden van de nacht.
Pantsergeschut weerklonk, granaten floten weer
Gebeden stegen op voor redding, keer op keer.
De strijd was gans nabij, hoe zouden we haar doorstaan?
Reeds hoorden we soldaten langs het huis heengaan.
Haast eindloos scheen de tijd, traag kroop de nacht voorbij
Zou dit het laatste zijn? Waren we spoedig vrij?
Toen eindelijk, eindelijk brak de nieuwe morgen aan
Weer luwde nu de strijd; het ergste was gedaan.
We dorsten een voor een te kijken op de straat
Althans door 't raam, doch zagen noch Duits noch Brits soldaat.
Dat duurde zo nog voort, tot om een uur of tien
Toen werd door een van ons een witte vlag gezien,
Die op de Tweeberg stond, en korte tijd daarna verscheen
Een Britse tank, soldaten er omheen.
't Bleef ook niet langer leeg en stil meer op de straat
De mensen liepen uit, men zag een Brits soldaat.
Eerst een, toen enkele meer, tenslotte zonder tal
Soldaten der bevrijding zag men toen overal.
Nooit werd een blijder welkom iemand hier ooit bereid,
Dan aan het dapper leger dat Hintham had bevrijd...
Er werd gejuicht, gedanst, nog nooit was men zo blij
Men kende geen verdriet, men wist, nu zijn we vrij.
Bevrijd, dat toonde steeds de vreugdevolle lach,
Die men zowel bij burgers als bij soldaten zag.
Bewijs was ook de grote, verslagen Duitse macht,
Die nu door khaki – mannen werden weggebracht.
Nu niet meer paraderend en zingend door de stad,
Maar een vermoeide troep, het oorlog voeren zat.
Ook nog een ander feit van deez' dag moet vermeld
Dat lang mij heugen zal, daarom moet het verteld.
Na vier jaar rookte ik weer, op deze blijde stond
Een Engelse sigaret op NEERLANDS VRIJE GROND.
Al raasden over de straat veel tanks en ander krijgsgerei
En ging de strijd nog voort, voor ons was ze voorbij!
Des avonds kregen wij soldaten in kwartier
Waaronder ook een Rus, wat hadden we een plezier.

De Tommie zong “Jerusalem”, de Rus het Wolga – lied,
 Waarmee hij prompt de liefde voor zijn Vaderland verried.
 Er werd gespeeld tezaam; “smokes” uitgedeeld, royaal
 Doch na een week, toen langzaam aan, werd alles weer normaal
 De Tommies gingen van ons heen, het leven ging weer voort.
 Hier ben ik aan het slot, ’t voornaamste is gehoord.
 Wat ik hier heb verteld, daar kunt ge van op aan
 Heb ik, zo goed het kon, waarheidsgetrouw gedaan.
 Hoe ’t met die moffen ging, vraagt ge op het lest misschien,
 Die drie van Maandagnacht zijn sinds niet meer gezien.
 Doch dat dit nu beslist het einde hiervan zij,
 De wrede tyrannij is nu voorgoed voorbij.
 Wie d’overweldiger is, de tijd heeft ’t ons geleerd,
 Dat vreemde heerschappij hier steeds wordt afgeweerd.

Foto links: Engelse militairen op de foto met het gezin van schoolmeester Frans Ploegmakers te Hintham. Frans staat in het midden met een kind op de arm. Tweede van rechts is de Engelse bevrijder Maurice Agent, die me deze foto schonk. Foto midden: Engelse militairen op de foto met enkele gezinsleden van Willem van 't Hooft te Hintham. De foto werd in de tuin gemaakt. Op de achtergrond de woningen op de Tweeberg, grenzend aan de tuin van de familie Van 't Hooft. Foto rechts: Deze foto uit 1944/1945 werd gemaakt in de omgeving van het woonhuis van Jan Heijmans in Hintham. Rechts zien we het voormalige winkeltje van de familie Bouwman. In het midden, op klompen, zien we een van de kinderen van Jan Heijmans. Uiterst rechts de Engelse militair Maurice Agent, schenker van deze foto. De drie foto's komen uit de Rosmalencollectie van Henk de Werd.

*Foto links en midden: Het verwoeste woonhuis van Wim en Wies v.d. Loo aan de weg Hintham. De foto's werden geschonken door Wies v.d. Loo en bevinden zich in de Rosmalencollectie van Henk de Werd. Foto rechts: Van links naar rechts: Ans Voets, dochter van slager Has Voets uit Hintham, Els Ploegmakers en Annemarie Ploegmakers, dochters van schoolmeester Frans Ploegmakers, op de foto met de bevrijder: soldaat Jimmy.
Rosmalencollectie: Henk de Werd.*

Foto links: An en Rien Voets, kinderen van slager Has Voets, op de foto met soldaat Albert. Foto rechts: De dochters van Willem van 't Hooft te Hintham hangen de bevrijdingsvlag uit. Op de vlag zien we boven, in het midden, het portret van koningin Wilhelmina. De foto links werd me geschonken door Rien Voets uit Hintham. De foto rechts kreeg ik van een van de dochters van Willem van 't Hooft. Rosmalencollectie: Henk de Werd.

Charles Peard

DINNER
AT
VIJVERBERG, ROSMALEN

OCTOBER 29 1944

WITH THE
OFFICERS OF
278 ANTI-TANK BATTERY
ROYAL ARTILLERY.

Al. Alexander
R.H. Williams
Jet
W. J. ...
W.P. ...

Nel de Vries

POISSON A LA ROSMALEN

POULET RÔTI
DU PORC
POMMES DE TERRE À
L'ANGLAISE AVEC DES
TOMATES

TOAST VARIE

COMPÔTE À LA CRÈME
CAFÉ

Mevrouw Nel de Vries
Jet de Vries

Op 29 oktober 1944 was er op "de Vijverberg" van de familie De Vries een bevrijdingsdiner in aanwezigheid van de officieren van de 278 Anti Tank Battery van het Royal Artillery. Er werden daar speciale menukaartjes voor geschreven, die vervolgens getekend werden door de aanwezigen. We zien o.a. de naam van mevrouw Nel de Vries en dochter Jet de Vries. Samen met het album van haar overleden zus Annie schonk Jet mij ook deze menukaartjes, kostbare herinneringen aan de bevrijding van Rosmalen. Rosmalencollectie: Henk de Werd.

Drie oude foto's uit het album van Annie de Vries van de Vijverberg in de Dorpsstraat te Rosmalen in de oorlogsjaren. We zien het mooie landhuis, de vijver met het bruggetje en de fruitboomgaard. Kijkend naar deze plaatjes denk ik aan wat Jet v.d. Voort – de Vries mij schreef bij de schenking van de foto's: "Mijn vader was Brabander, afkomstig uit Eindhoven, en wilde na de sluiting en verkoop van de meubelfabriek naar Brabant terug. Per toeval is het Rosmalen geworden. We hebben in Rosmalen een heerlijke rustige tijd gehad, omgeven door gastvrije mensen, genietend van de natuur..." (Deze brief zit in het familiearchief van Henk de Werd.)

Op 9 augustus 1945 gaf burgemeester Von Heijden een goed beeld van de stand van zaken in Rosmalen na het vertrek van de Duitsers. Hij deed dat op verzoek van de heer "Militair Commissaris", Papenhulst 4 te 's-Hertogenbosch.

Aangaande de inwoners schreef hij:

1. Het aantal inwoners van Rosmalen bedroeg op 1 augustus 1944: 7266.
2. Als gevolg van het oorlogsgeweld werden 41 mensen gedood, waarvan 2 woonachtig te 's-Hertogenbosch, 1 te Eindhoven, 1 te Berlicum, 1 te Schijndel en 1 te Gemert.
3. Acht inwoners waren blijvend invalide geworden. Een 7-tal mensen werd zwaar gewond.
4. Over het aantal lichtgewonden was hem niets bekend.

Met betrekking tot de woningen meldde hij:

1. Voor de bevrijding telde Rosmalen ± 1150 woningen.
2. Er werden 94 woningen totaal verwoest.
3. Onherstelbaar beschadigd werden 23 woningen.
4. Maar liefst 295 woningen werden ernstig beschadigd. Ze bleken echter nog herstelbaar, doch zonder herstel zouden ze onbewoonbaar zijn.
5. Minder ernstig tot slechts licht beschadigd waren 724 woningen.
6. Slechts 16 woningen bleven onbeschadigd.

Wat de kerken betreft schreef hij,

1. dat de gemeente 3 Rooms-Katholieke parochiekerken, een Rooms-Katholieke kapel en een Nederlands Hervormd Kerkje telde. Deze laatste stond overigens in Hintham en werd in 1961 gesloopt, omdat de weg "Hintham" verbreed moest worden.
2. dat geen van de kerken totaal werd verwoest.
3. dat geen van de kerken zodanig werd beschadigd, dat herstel niet meer mogelijk zou zijn.
4. dat de Annakerk van Hintham zeer ernstig beschadigd was, doch dat herstel ook hier mogelijk bleek.
5. Over die beschadiging en het herstel van de Annakerk heb ik al uitvoerig geschreven in *Ros-malla-Extra* deel 4, uitgegeven bij de viering van het 50-jarig bevrijdingsfeest.
6. dat de overige kerken in Rosmalen slechts licht beschadigd waren.

De kerk- en kloosterklokken zijn in de gemeente Rosmalen geroofd. Hieronder bevond zich een klok van historische waarde, nl. een torenklok van de parochiekerk van de H. Lambertus. Deze klok werd in 1761 gegoten door Alexius en Petrus Fritsen te Aarle-Rixtel en woog 1360 kilo.

Ook over het vee deed Von Heijden uitvoerig verslag.

Voor het oorlogsgeweld telde Rosmalen:

- Rundvee: 2285 stuks, bestaande uit 1077 melkkoeien, 675 stuks jong vee boven 1 jaar en 533 stuks jong vee onder 1 jaar.
- Paarden: 394 stuks, waarvan 33 veulens.
- Schapen: 153 stuks.
- Varkens: 1407 stuks, waarvan 135 zeugen, 96 fokvarkens, 389 varkens voor de huisslacht, 201 mestvarkens op contract, 169 biggen boven de 25 kilo en 417 biggen onder de 25 kilo.

Na de oorlog werden de volgende dieren geteld:

- Rundvee: 1674, waarvan 837 melkkoeien, 453 stuks jong vee boven 1 jaar en 384 stuks jong vee onder 1 jaar.
Paarden: 289, waarvan 29 veulens.
Schapen: 94 stuks.
Varkens: 472, bestaande uit 56 zeugen, 34 fokvarkens, 104 varkens voor de huisslacht, 21 mestvarkens op contract, 38 biggen boven de 25 kilo en 219 biggen onder de 25 kilo.

Vastgesteld werd, dat 611 stuks rundvee, 935 varkens, 105 paarden en 59 schapen waren gedood, vermist of verbrand tijdens het oorlogsgebeuren. Over kippen en geiten waren geen gegevens beschikbaar.

De burgemeester liet verder weten, dat “op last van de Duitschers het oostelijk deel der gemeente tot aan de Grint eenige weken voor de bevrijding werd geëvacueerd. De evacués werden opgenomen in het overig deel der gemeente. Zij keerden direct na de bevrijding terug.” Ook nam Rosmalen nog geëvacueerde mensen op uit Nuland en Berlicum vóór de bevrijding. Uit de gemeenten Berlicum en Nuland werden resp. ± 200 en 150 evacués opgenomen. Zij keerden direct na de bevrijding terug. Na de bevrijding kwamen geëvacueerden uit de gemeenten Empel en Meerwijk, Alem, Maren en Kessel en ‘s-Hertogenbosch naar Rosmalen. Uit Empel waren er dat ± 260, uit Alem 115 en uit Den Bosch 38. Na de landelijke bevrijding op 5 mei 1945 keerde het grootste gedeelte naar de betreffende woonplaats terug.

Zuivering, avondklok, geëvacueerden, inkwartiering, wederopbouw, schadeclaims, graven van Duitse en geallieerde soldaten..... het waren DE problemen van de eerste jaren na de bevrijding. Ik zal er in dit artikel uitgebreid op ingaan. We beginnen met de zuivering.

De zuivering

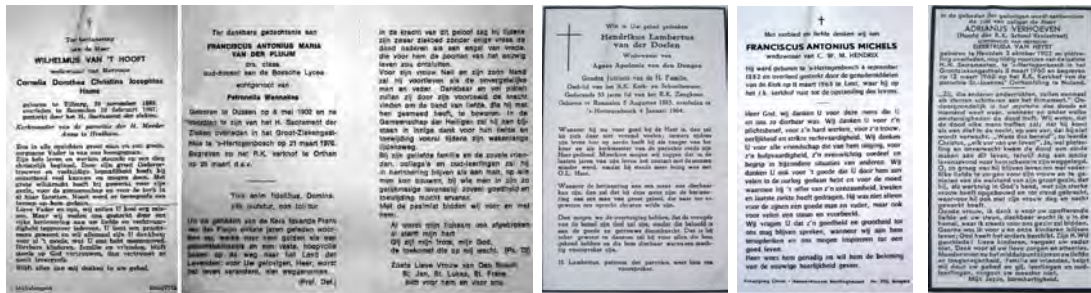
Op 22 januari 1945 werd de instelling van een zuiveringscommissie voor het gemeentepersoneel van Rosmalen bekendgemaakt. In een folder van 20 februari 1945 werd dat nog eens onderstreept.

“In een bekendmaking van 22 Januari j.l. deed de Heer Burgemeester dezer gemeente mededeling van de instelling eener Zuiveringscommissie voor het gemeentepersoneel en stelde hij de gelegenheid open om bij hem klachten in te dienen tegen leden van het gemeentepersoneel betreffende houding en gedragingen in den bezettingstijd, welke klachten dan ter onderzoek zouden worden voorgelegd aan de Zuiveringscommissie....” De commissie bestond uit de volgende personen:

1. W. van 't Hooft, administrateur der Psychiatrische Inrichting “Coudewater”. Willem van 't Hooft woonde te Hintham op het huidige adres Hintham 146. Hij was ook kerkmeester in de Annaparochie te Hintham. Hij overleed op 19 februari 1967 en werd te Hintham begraven op het Annakerkhof.
2. F. van der Pluijm, leraar aan de R.K. Lycea te ‘s-Hertogenbosch. Hij woonde in de huidige Heer en Beekstraat en was een broer van de bekende Rosmalense onderwijzeres juffrouw

van der Pluijm. Hij overleed op 21 maart 1976 en werd begraven te 's-Hertogenbosch (Orthen).

3. H.L. van der Doelen, kassier van de toen nog Boerenleenbank te Rosmalen. De functie van kassier kan men thans gelijkstellen aan die van directeur van de Rabobank. Harry van der Doelen woonde op een boerderij in de Kerkenhoek, later Deken Fritsenstraat, thans Driesprong geheten. Hij was ook kerkmeester en dirigent van het herenkoor in de Lambertusparochie. Hij overleed op 4 januari 1964. Hij werd begraven op het Lambertuskerkhof.
4. F.A. Michels. Hij was plaatselijk commandant van de Nederlandse Binnenlandse Strijdkrachten in Rosmalen. Ook was hij dirigent van de Rosmalense harmonie St. Cecilia. Hij overleed te Lent op 11 maart 1968, waar hij ook werd begraven.
5. A.A.F. Verhoeven. Hij was hoofd der school op de Kruisstraat. Hij overleed op 8 maart 1960. Hij werd begraven op het parochiekerkhof te Nuland. Na zijn dood werd de school aan de Kruisstraat gesloten om later als openbare school heropend te worden.

Bidprentjes van W. van 't Hooft, F. van der Pluijm, H. v.d. Doelen, F. Michels en A. Verhoeven, leden van de zuiveringscommissie.

Voor deze commissie golden door de overheid gestelde regels, instructies en richtlijnen. Zo moest over alle door de commissie onderzochte gevallen per persoon een afzonderlijk advies worden samengesteld en een afzonderlijk dossier worden aangelegd. De personen konden natuurlijk door de commissie gehoord worden. Van dat verhoor moest een proces-verbaal worden opgesteld, dat aan de persoon in kwestie ter ondertekening werd voorgelegd. Na afsluiting van het onderzoek moest daarvan een kort verslag worden opgesteld, waarin:

- a “Eene korte samenvatting van de feiten, die den betrokkene zijn ten laste gelegd en naar het oordeel van de Commissie voldoende zijn bewezen.
- b Eene korte samenvatting van de omstandigheden, waaronder de bewezen feiten zijn gepleegd en die naar het oordeel van de Commissie van invloed kunnen zijn op de te nemen beslissing.”

Verder werd van de commissie een advies verwacht over eventueel te nemen maatregelen. “Komt de Commissie tot de conclusie, dat er weliswaar geen aanleiding bestaat voor ontslag op grond van het Zuiveringsbesluit, doch, dat er anderzijds wel grond is voor het treffen van een disciplinaire maatregel of voor eervol ontslag op grond van verlies van vertrouwen, dan verdient het aanbeveling daarvan bij het advies melding te maken.”

Dringende gevallen, bv. wanneer er ontslag werd verwacht, moesten bij voorrang behandeld worden.

Ook de eenvoudige gevallen moesten zo snel mogelijk ter hand worden genomen. De commis-

sie diende in ieder geval met haar werk vóór 1 september 1945 klaar te zijn. De dossiers dienden te worden doorgezonden naar “de instantie, die de Commissie heeft ingesteld.”

Op 17 augustus 1945 gaf de Minister van Binnenlandse Zaken nog een extra bepaling door:

“De leden der Advies-Commissies zijn verplicht tot geheimhouding van het in de vergaderingen verhandelde, van de hun voorgelegde stukken en verstrekte gegevens, alsmede van de namen van hen, die klachten bij de Commissie hebben ingediend. Aan de aangeklaagde of diens raadsman wordt geen inzage der betrekkelijke stukken gegeven. Volstaan dient te worden met het verstrekken van een korte zakelijke uiteenzetting van hetgeen ten laste wordt gelegd, hetzij mondeling, hetzij desgevraagd schriftelijk.”

Ook de burgerlijke bevolking diende gezuiverd te worden van mensen, die met de vijand hadden geheuld en we denken dan in het bijzonder aan de NSB-ers en de zogenaamde moffenhoeven. Op 1 december 1944 ging er van de “Commandant Bewakingsdienst Rosmalen” een bericht richting burgemeester, waarin werd gesteld, dat in opdracht van de geallieerde autoriteiten alle verdachte personen onmiddellijk moeten worden geïnterneerd. De burgemeester moest zorgen, dat daarvoor een ruimte beschikbaar was. “Voorloopig zullen deze mensen hier moeten blijven, totdat er plaats is in het concentratiekamp te Vught. Voor voedsel is reeds gezorgd. Indien hieraan niet onmiddellijk gevolg gegeven wordt, zal er toe overgegaan worden Rosmalen te evacueeren. ...”

Op 6 januari 1945 laat de Militair Commissaris van het district Den Bosch weten dat hij zo spoedig mogelijk informatie wil hebben over:

- a. De plaats, waar in bewaring gestelden en geïnterneerden werden opgesloten in Rosmalen, met adresvermelding van kampen en gebouwen, waarin deze opsluiting heeft plaats gehad.
- b. Een opgave van de normale capaciteit van de onder a genoemde kampen en gebouwen en van het aantal personen, dat er momenteel gehuisvest is.
- c. Een opgave van de namen der kampcommandanten of andere personen, die belast zijn met de leiding en het toezicht en vermelding van de sterkte van het met de bewaking belaste personeel.
- d. Een lijst met persoonlijke gegevens van de opgesloten mensen.

Er waren in Rosmalen in ieder geval NSB-ers. Op 29 maart 1942 liet de NSB-Beweging in Nederland aan burgemeester Von Heijden weten, dat zij bij monde van een inwoner uit Rosmalen, de heer Jansen, bloklieder der Nationaal Socialistische Beweging, vernomen hadden, dat er in Rosmalen nog geen aanplakborden geplaatst waren. Die publicatieborden werden door de NSB gretig beplakt met propagandamateriaal.

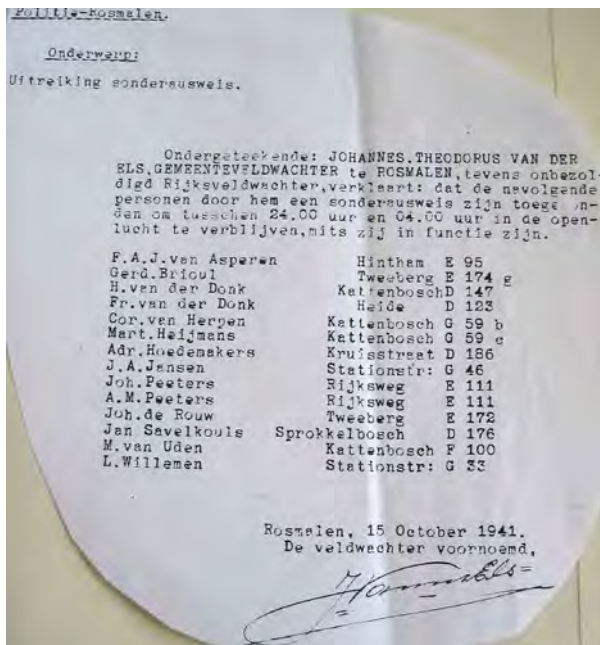
Op 23 juni 1943 meldde Von Heijden, dat er in Rosmalen door het geringe aantal leden geen organisatie van de NSB bestond en er ook geen vergaderingen werden gehouden.

In ieder geval werd de Hinthamse NSB-er M. van Groningen overgebracht naar het interneringskamp in Vught. De goederen in zijn woning werden uitvoerig beschreven. Dat was noodzakelijk, omdat het nog al eens gebeurde, dat mensen zich de roerende goederen van NSB-ers en landverraders toe eigenden, hetgeen overigens ten strengste verboden was.

De avondklok

De inwoners van Rosmalen waren er al mee vertrouwd. Immers ook tijdens de oorlog was het verboden om zich tussen 0.00 uur en 4.00 uur in de open lucht te bevinden. Men sprak toen van spertijd. Alleen indien dat voor het werk nodig was kon men een zogenaamd “Sonderausweis” krijgen. Op 15 oktober 1941 beschikten 14 inwoners van Rosmalen over zo’n pasje.

F. van Asperen werkte bij de PTT. H. van der Donk was in Rosmalen beter bekend als Driek Jorissen. Hij woonde in de wachtpost aan het spoor in de Kattenbosch. Nu vindt men hier het (nieuwe) station van Rosmalen. Martinus Heijmans werkte eveneens aan het spoor. Hij overleed door granaatvuur. Op het huidige station van Rosmalen kan men zijn naam nog lezen op een bronzen bord. Jan Savelkouls, alias Jan Meties, woonde op de wachtpost aan het spoor bij “Sparrenburg”. Hier vindt men nu de nieuwbouwwijk Peelhoeven. Louis Willemen woonde in het huidige oude station van Rosmalen aan de Stationsstraat.

Links: De officiële lijst, getekend door wachmeester Jan v.d. Els, van Rosmalense inwoners met een “Sonderausweis”. Rechts zien we wachmeester Jan v.d. Els uit Rosmalen. Op zijn kraag zien we het toenmalige wapen van de gemeente Rosmalen.

Na het vertrek van de Duitsers werd de avondklok ingesteld, dagelijks voor een bepaalde duur. Op 15 november 1944 laat de Militair Commissaris in Noord-Brabant weten, dat het hem stoort, dat er in een gemeente in zijn ambtsgebied in een openbare aankondiging nog gesproken wordt over “spertijd” i.p.v. avondklok. De verordening van het Militair Gezag spreekt van “avondklok” en aan dat woord dient men zich te houden. Met het lengen en korten der dagen veranderde natuurlijk de aanvangstijd. Zo maakte op 15 februari 1945 onze Rosmalense burgemeester Von Heijden bekend, dat de avondklok was gesteld op ’s avonds 7 uur. ’s Morgens

Links: De wachtpost van Jan Savelkoul's bij "Sparrenburg". Rechts zien we Driek en Dien van der Donk, alias Driek en Dien Jorissen, in de deur van hun wachtpost in de Kattenbosch. Hier vindt men nu het (nieuwe) station van Rosmalen.

Links en midden: Gedachtenisprentje van Martinus Heijmans. Rechts de bronzen gedenkplaat aan het (nieuwe) stationsgebouw van Rosmalen.

mocht men een half uur voor zonsopgang weer op straat komen. Dit gebeurde overigens in overleg met "the Commander of the Canadian Troops in Rosmalen". Op 27 maart 1945 mocht men al tot 19.30 uur buiten zijn. Indien nodig kon ook nu weer ontheffing verleend worden. Een verzoek daarvoor werd o.a. ingediend door de N.V. Nederlandsche Spoorwegen op 26 maart 1945 voor L. van der Donk. "Verzoeken voor onderstaande persoon, in dienst bij de N.V. Ned. Spoorwegen, een bewijs te willen verstrekken om in de spertijd dienst te doen voor bewaking van overweg in opdracht Engelse Autoriteiten. L. v.d. Donk, Kattenbosch D 147 Rosmalen. No persoonsbewijs R 27 no 000832."

L. van der Donk kennen wij in Rosmalen beter als Bert van Driek Jorissen. Hij werd geboren te

Rosmalen op 3 augustus 1921 en hij overleed op 5 juni 1997. Hij was gehuwd met Door van Zandvoort.

Op 7 juli 1945 meldde de Militair Commissaris van Noord-Brabant, dat met ingang van 23 juni 1945 het verbod voor burgers om zich tussen het middernachtelijk uur en 4 uur 's morgens in de open lucht te bevinden was opgeheven.

Foto en gedachtenisprentje van Bert van der Donk, alias Bert van Driek Jorissen.

Geëvacueerden

De polder van Rosmalen behoort tot het verboden gebied:

Volgens een opgave van burgemeester Von Heijden van 6 november 1944 waren er toen in onze gemeente wat de evacués betreft 489 geregistreerd en +/- 500 niet geregistreerd. Bijna 1000 evacués dus op een bevolking van ruim 7000 inwoners en dan praat ik nog niet over de ingekwartierde militairen. Om de orde te handhaven waren er 5 marechaussees en 43 mensen van de Orde Dienst. Er waren 2 auto's beschikbaar, waarvan 1 voor de voedselvoorziening en 1 voor militaire zaken. Ook was er 1 wagen met paard in bruikleen voor de voedselvoorziening. Voor de veiligheid was er nog de Rosmalense brandweer, die echter slechts beschikte over een slangenwagen en +/- 600 meter slang, omdat een wagen en 300 meter slang verbrand waren. Verder was er een schuimblusapparaat van 200 liter, een schuimblusapparaat van 50 liter en 4 schuimblusapparaten van 10 liter. Er waren in het dorp 31 brandkranen. In Rosmalen en in Hintham waren drie brandmeesters aanwezig. Op de Kruisstraat twee. Belangrijk was , dat ALLE INGEZETENEN VERPLICHT WAREN BIJ BRAND HULP TE BIJDEN ONDER LEIDING VAN DE BRANDMEESTERS.

Voor de huisvesting, zowel van de evacués als van de geallieerde militairen waren beschikbaar: Vier lokalen in de "Oude Jongensschool" in de kom, vier lokalen in de nieuwe jongensschool in de kom, vier lokalen in de meisjesschool in de kom, drie lokalen in de school op de

Kruisstraat, een lokaal in de naaischool te Maliskamp, twee lokalen in de bewaarschool te Maliskamp, drie lokalen in de lagere school te Hintham en een lokaal in het parochiehuus te Hintham. Volgens de burgemeester was de bewaarschool te Hintham niet geschikt voor inkwartiering. Het bondsgebouw te Rosmalen en een gedeelte van de oude meisjesschool in de kom moesten beschikbaar blijven voor het distributiekantoor.

Inkwartiering was natuurlijk ook mogelijk bij particulieren, maar we hebben eerder al kunnen lezen, dat het met het woningbestand in Rosmalen na de oorlog slecht gesteld was. Gelet op al die evacués zegt burgemeester Von Heijden, dat er voldoende vlees is alhier en te Oss; dat er wat meel betreft behoefte is aan 7,5 ton per week, “voorloopig gedurende 1 à 2 weken”; dat er voldoende aardappelen zijn; dat er geen boter is, doch wel voldoende melk; dat er voor deze distributieperiode bijna voldoende suiker is; dat er langs de Rijksweg en in de Weidestraat waterleiding is van het pompstation te Nuland (Waterleidingbedrijf) en dat er in de overige huizen pomp- of putwater is; dat er in de gemeente geen kolen aanwezig zijn; dat het aantal werklozen 300 bedraagt en dat op Coudewater tijdelijk een lazaret, een noodhospitaal, was ingericht.

Op 23 januari 1945 geeft Von Heijden een overzicht van het aantal geëvacueerden, dat in Rosmalen vertoefde.

's-Gravenhage	188	Driel	2	Heerewarden	5
Castricum	155	Nijmegen	7	Maastricht	1
Empel c.a.	148	Alem c.a.	70	Appeltern	1
Boxmeer	11	Engelen	8	Heusden	9
Nuland	8	's-Bosch	10	Venlo	1
Delft	1	Haalen	1	Elst	
Diepenveen	1	Venraij	1	Amsterdam	1
Culemborg	1	Hedel	3	Hooge en Lage Zwaluwe	1
Rijswijk	1	Leeuwarden	1	Vlijmen	3
Den Haag	1				

In totaal waren dat er 641. Hiervan zater 343 “in groote gebouwen” (Coudewater) en 298 bij particulieren. De burgemeester voegt eraan toe: “Aangezien deze gemeente nog in de onmiddellijke nabijheid van de gevechtsszone gelegen is, zijn hier doorlopend geallieerde troepen ingekwartierd. Dientengevolge zijn alle groote gebouwen nagenoeg altijd door de militairen in gebruik. Hetzelfde is het geval met de geringe nog aanwezige ruimte bij particulieren. Meer evacués kunnen in deze gemeente dan ook niet worden opgenomen.”

Op 8 februari 1945 ging er bij de Provincie Noord-Brabant een bijzonder pijnlijke brief voor burgemeester Von Heijden de deur uit. Men had kritiek op zijn beleid in zake evacués. De evacuatiebelangen werden in Rosmalen niet op de juiste wijze behartigd. “Uit een door een van mijn controleurs opgemaakt rapport blijkt onder meer, dat aan de meeste daarvoor in aanmerking komende evacués nog geen vergoeding is uitgekeerd, terwijl de betaalstaten voor de uitbetaling der kwartier- en zakgelden nog niet zijn opgemaakt. Ook de voor de vaststelling der vergoeding benodigde financiële gegevens der geëvacueerden zijn nog niet verzameld. Doordat van de zijde van den Burgemeester daartoe geen of onvoldoende medewerking werd verleend, waren de evacués genoodzaakt zelf kwartier te zoeken.

Een en ander heeft bevorderd, dat ontoelaatbare woon- en slaaptoestanden ontstonden. Niet alleen de onderbrenging en verzorging der geëvacueerden moet als onvoldoende worden gezien, doch ook de evacuatie-administratie laat te wensen over. Onbekendheid met de desbetreffende voorschriften en hun aanvullingen is mede oorzaak van den min of meer chaotischen toestand. Wel is het mogelijk, dat de thans aangewezen evacuatie-ambtenaar na voorlichting dezerzijds voor zijn taak als zoodanig bekwaam is, doch de Burgemeester zal dan meer actief moeten meewerken. Met het oog op het voorgaande heb ik de eer U te verzoeken in het vervolg meer aandacht te schenken aan de evacuatie-aangelegenheden.”

Von Heijden was furieus en reageerde als volgt: “In antwoord op Uw neven vermeld schrijven bericht ik U, dat de evacués, die door het Evacuatiebureau te Breda in deze gemeente zijn ondergebracht, behoorlijk geregistreerd en financieel verzorgd zijn. De gemaakte opmerking moet dus slaan op de evacués afkomstig uit de gemeente Empel en Meerwijk en Alem c.a. en op de interne oorlogsvluchtelingen (OVI'S). Naar aanleiding van de zinsnede, dat ik geen of geen voldoende medewerking zou hebben verleend, moge ik U verwijzen naar het begeleidend schrijven van den locoburgemeester der eerst genoemde gemeente. (De burgemeester bedoelt hier Empel en Meerwijk. Het hele dorp was geëvacueerd. De gemeentelijke administratie zat tijdelijk in Rosmalen op het gemeentehuis, doch veel papieren zaten nog in Empel. Zie verderop in dit verhaal. HdW). Het hierin naar voren gebrachte is eveneens van toepassing te verklaren op de vluchtelingen der gemeente Alem c.a. Toen mij bekend werd, dat verschillende gezinnen van de Maaskant zich in deze gemeente gevestigd hadden, verzocht ik bij schrijven van 25 November 1944 aan het Evacuatiebureau te Breda om lastgeving tot verhuizing naar een andere gemeente van die gezinnen, wier belangen niet direct in of nabij deze gemeente lagen. Na eenigen tijd rappelleerde ik over dit verzoek, maar tot op heden heb ik geen antwoord op dat schrijven ontvangen. Op 21 Februari 1944 kreeg ik telegraphisch opdracht kwartier te maken voor 400 personen afkomstig uit Tholen. Alle voorbereidingen voor het onderbrengen van deze menschen werden getroffen; hoewel het transport nooit is aangekomen zijn de gemaakte kwartieren nooit door het Evacuatiebureau te Breda vrijgegeven. Ik meen hiermede voldoende te hebben aangetoond, dat waar mogelijk hulp is verleend aan evacués, doch volle medewerking van het Evacuatiebureau niet werd ontvangen”, aldus burgemeester Von Heijden. Laat ik het maar de verwarring noemen, die er in die dagen beslist geweest is.

Op 25 april 1945 kwam er “een nieuwe lichting” van 25 evacués uit de Bommelerwaard. De Militair Commissaris in het gezagsgebied Oss, Majoor Dr. J.W. Noteboom, liet aan onze burgemeester weten, dat hij van de Militair Commissaris in Den Bosch het bericht had ontvangen, dat de “Town Major” in Den Bosch de voor de militairen bestemde lokaliteiten in Rosmalen had vrijgegeven. Het speet hem, dat de Militair Commissaris van Den Bosch echter geen overleg had gepleegd met de burgemeester van Rosmalen over doorzending van ongeveer 25 evacués uit de Bommelerwaard. Deze mensen zaten thans in Oss. “Daar deze doorzending niet langer kan worden uitgesteld, verzoek ik U hierbij deze evacués in de vrijgekomen lokaliteiten huisvesting te verlenen en voor hun verzorging te willen zorg dragen, zoolang zij nog niet naar elders kunnen worden gedirigeerd. De in Oss voor deze evacués tijdelijk voor verblijf aangewezen ruimte moet weer op last van de Geallieerden worden ontruimd, zoodat deze menschen hier niet langer blijven kunnen. Ik vertrouw dan ook, dat U alle maatregelen nemen zult, ten einde deze evacués zoo goed mogelijk onderkoming te verschaffen.”

En dat ook hier weer iets goed mis ging blijkt wel uit de geschreven notitie onder deze brief:

“Zonder eenig tijdig bericht en zonder papieren vermeldende het familieverband werd gisteravond na sluiting der secretarie een 25-tal evacués aan mijn huis afgezet met het verzoek voor onderdak te zorgen. Onnoodig te zeggen dat deze wijze van handelen groote moeilijkheden oplevert. Deze personen heb ik niet op kunnen nemen, omdat de bedoelde lokalen wederom in bezit genomen werden door de geall. Strijdkrachten die uit de Bommelerwaard terug kwamen.”

Mensen van elders, die in Rosmalen onder gebracht waren.....Rosmalenaren die ergens anders een onderkomen hadden gevonden... Ze moesten natuurlijk allemaal weer terug naar hun plaats van bestemming. De burgemeester had het er druk mee. De ene brief na de andere rolde binnen of moest de deur uit.

Zo schreef de burgemeester op 9 februari 1945 aan het Evac. Bureau in Breda: “Op bevel van de Deutsche weermacht zijn in de maand October 1944 verscheidene deelen van de Gemeente Rosmalen ontruimd. De betrokken personen hebben op eigen gelegenheid kwartier gezocht en gevonden; daar er in dien tijd geen secretariepersoneel, enz. aanwezig was, hebben zich genoemde evacués niet kunnen melden. Verschillende kwartiergevers hebben mij verzocht in aanmerking te komen voor vergoeding. Ik verzoek U mij te willen mede deelen of ik tot uitkeering van kwartiervergoeding enz. kan overgaan. Tenslotte deel ik U mede, dat van 8 - 28 October 1944 een aantal geëvacueerden uit de gemeente Berlicum, welke gemeente heeft moeten evacueeren , eveneens onderdak heeft gevonden in deze gemeente. Kan hierover tot uitkeering van kwartiervergoeding worden overgegaan?”

De burgemeester van Goirle meldde, dat binnen zijn gemeente verbleef: Anna C. Wilmen, echtgenote van J.J. Eijsermans, geboren op 29 juni 1899 te Viersen, zonder beroep, geen gezinsleden. Hij vraagt Von Heijden hem zo spoedig mogelijk te berichten of zij naar haar woning in Rosmalen kan terugkeren of als interne geëvacueerde kan worden opgenomen.

Naar aanleiding van een brief van 16 april 1945 van burgemeester Von Heijden schrijft de Nulandse burgemeester op 25 april 1945, “dat Adrianus van Krieken, met gezin, naar deze gemeente kan terugkeren. Ten aanzien van Johannes M. van de Laar en Petrus Johannes de Wit bericht ik, dat voor hen geen woonruimte beschikbaar is. Zoodra deze personen kunnen terugkeren zal daarvan mededeeling worden gedaan.”

De commandant van de N.B.S., de Nederlandse Binnenlandse Strijdkrachten, laat eind 1944 weten, dat de burgers in het gebied ten noorden van de spoorweg Geffen – Orthen binnen moeten zijn van 18.00 uur tot 07.00 uur en dat slechts voor enkele personen in verband met hun beroep (dokters bv.) een uitzondering geldt. Met een pasje is het hen toegestaan eventueel ook nog na 18.00 uur en voor 07.00 uur op straat te zijn. Zo'n pasje was inmiddels al verstrekt aan “leden van Rosmalen N.B.S., posten Gewandesche Hut en Kruisstraat, Orthen N.B.S., posten Orthen en Empelsche Hut, teneinde hen in staat te stellen, zich van en naar hun woonplaats, resp. post te begeven tusschen 18.00 uur – 20.00 uur en 05.00 uur – 07.00 uur. In dezelfde brief wordt gezegd, dat de evacuatie van percelen aan de weg Empel – Gewande – Wild moet voltooid zijn voor 5 december 1944 te 18.00 uur. “Hiervoor zijn aan de betrokkenen passen verstrekt door N.B.S. tot bovengenoemde tijd.” Na die datum mochten geen burgers nog door dit militaire gebied gaan, of ze moesten een pas hebben van de “Civil Affairs en Field Security.”

Veel Empelse geëvacueerden zoeken onderdak in Rosmalen. De locoburgemeester van Empel c.a., de heer J. v.d. Eng, meldt daarom formeel aan burgemeester Von Heijden van Rosmalen op 31 januari 1945, “dat wijk A der gemeente Empel c.a. (Gewande) op 9 October 1944, en wijk C, het dorp Empel, op 26 October 1944 verplicht ontruimd zijn.”

Op 10 januari 1945 schrijft burgemeester Von Heijden aan “Civil Affairs Oss”, dat i.v.m. de verplichte ontruiming van Empel en Meerwijk de secretarie van die gemeente thans is ondergebracht op het gemeentehuis van Rosmalen. “De administratieve bescheiden bevinden zich echter nog allemaal ten gemeentehuize Empel. Voor een behoorlijke administratie is het echter noodzakelijk, dat deze bescheiden zoo spoedig mogelijk worden overgebracht naar het gemeentehuis alhier. In verband hiermede is de secretaris van Empel en Meerwijk – de Heer J.J.A. Wagemakers – voornemens om op Zaterdag 13 Januari a.s. met paard en kar naar Empel te gaan om daar ten gemeentehuize de noodige bescheiden te halen. Ik verzoek U hiervoor vergunning te verlenen.”

Zaten de geëvacueerde landbouwers uit Empel met hun gezinnen en hun vee in Rosmalen, “het veevoeder, hooi, stroo, bieten e.d. bevindt zich echter nog allemaal in Empel.” Ook hier moest natuurlijk een regeling voor getroffen worden. Het plan werd gemaakt om op vrijdag 12 januari o.l.v. de locoburgemeester van Empel tussen 09.00 uur en 15.00 uur naar Empel te gaan om daar voldoende voorraad veevoer op te halen. Een vergunning werd daarom bij “the Commander of the Allied Troops” aangevraagd voor: J. v.d. Eng, locoburgemeester, Marinus van Boekel, J.v.d. Berg, A. Pennings, J.v.d. Heuvel, Mart. van Heel, R. v.d. Berg, W. v.d. Eng, M. van Heel, G. Verhallen, J. van Lith, J. v.d. Hanenberg, F. Brekelmans, J. Westerlaken, A. Coppens, H. van Pinxteren en H. de Bekker.

Die vergunning kwam er en dus vertrokken zij naar Empel. Dat trok echter de aandacht van de vijand, de Duitsers dus, die aan de andere kant van de Maas lagen. “ They have gone together, which drew the attention of the enemy on the other side of the river. “ Om gevaar te voorkomen werd besloten terug te keren en een nieuwe poging te wagen met kleinere groepen en op verschillende dagen.

Dat betekende in de praktijk, dat opnieuw toestemming moest worden gevraagd.

Voor Antonius van Lith en J. v.d. Eng op 26 januari en op 2, 9 en 16 februari 1945.

Voor Hendrikus van Pinxteren, Wilhelmus v.d. Eng en Hendrikus Smulders op 27 januari en op 3, 10 en 17 februari 1945.

Voor Hendrikus van Boekel, Marinus Westerlaken en A. Coppens op 29 januari en op 5, 12 en 19 februari 1945.

Voor Johannes v.d. Berg, Antonius Pennings en Jan v.d. Heuvel op 30 januari en op 6, 13 en 20 februari 1945.

Voor Willem Verhallen en Reinier v. d. Berg op 31 januari en op 7, 14 en 21 februari 1945.

Voor Marinus van Heel, Martinus van Heel en Franciscus Brekelmans op 1, 8, 15 en 22 februari 1945 en voor Johannes van den Eng, locoburgemeester, die de algehele leiding had, voor de periode van 26 januari t/m 23 februari 1945.

Wanneer ook deze toestemming er is, meldt burgemeester Von Heijden aan “den Heer Plaatselijken Commandant der Nederlandsche Binnenlandsche Strijdkrachten” dat de geallieerden

ermee hebben ingestemd , “dat dagelijks twee à drie personen met kar en paard naar Gewande mogen gaan om voeder te halen voor hun vee, dat te Rosmalen is opgesteld. Aan den Heer J.A. van den Eng, loco-burgemeester van Empel c.a., geb. 16 Maart 1894 te Empel c.a., thans geëvacueerd te Rosmalen G. 43, is de algeheele leiding en controle over het transport opgedragen. Ik moge U verzoeken dit transport wel te willen doorlaten.”

U ziet, alles moest precies volgens de regeltjes verlopen.

Ook de Rosmalense boeren konden niet zo maar de polder in. Dat was te gevaarlijk, omdat de Duitsers aan de andere kant van de Maas zaten. Om hun grond te kunnen gaan bewerken moesten zij eerst toestemming krijgen. Op 5 februari 1945 vraagt “the burgomaster of Rosmalen in the name of the farmers of this village to permit these persons to cultivate their grounds lying in the Polder van der Eigen between Rosmalen and the Meuse till 500 meter from the way going from Rosmalen - Kruisstraat to Nuland.” Op 12 februari 1945 schrijft burgemeester Von Heijden aan Harry Kouwenberg op de Kruisstraat, dat vergunningen kunnen worden afgegeven aan landbouwers om in de polder tot aan de Wetering te kunnen gaan werken. Een en ander was aan strenge regeltjes gebonden. Men kreeg alleen een pasje om naar de eigen grond te gaan. Een pasje voor een boerenknecht werd alleen gegeven als dat absoluut noodzakelijk was. De boeren hadden daarvoor een schriftelijk bewijs nodig van de burgemeester. In april 1945 vraagt Von Heijden, opnieuw namens de boeren, om ook in het gebied over de Wetering te mogen gaan, dit ook in verband met de voedselvoorziening. “The larger part (het grootste gedeelte) of the Polder however is farther (verder) than the first irrigation canal (de Wetering).” Het is beslist nodig “to pass this canal to cultivate land and to bring their cattle in the whole Polder, till the dike along the river Maas” (tot aan de Maasdijk). Volgens de burgemeester is er geen gevaar, want “the whole Polder is out of vue for the enemy.”

J. van de Loo, hovenier, wonende op de Tweeberg E. 164b te Hintham schrijft op 25 september 1946 aan de Rosmalense burgemeester, dat hij “in het najaar 1944 verschillende evacués in zijn woning gehad heeft en als vergoeding voor de verstrekte huisvesting en voeding eenigen tijd geleden van de zijde van Uwe gemeente in totaal ontvangen heeft een bedrag van f 82,-. Dit bedrag was berekend naar een vergoeding per mandag van f 0,30 en moet ten eenenmale onvoldoende worden geacht.” Van de Loo laat weten, dat volgens bepalingen van de evacuatiewet er een bedrag van f 2,- per mandag voor een volwassen persoon is vastgesteld. Hij verzoekt daarom het resterende bedrag alsnog uit te keren.

De burgemeester laat weten, dat de mensen, waarvoor Van de Loo schadevergoeding vraagt, formeel niet onder de evacuatiewet vallen en hij dus daaraan geen rechten kan ontlenen.

Van der Loo reageert daarop op 2 oktober 1946:

“Het moge formeel juist zijn, dat de personen die bij mij voeding en huisvesting hebben genoten, officieel niet als evacués worden beschouwd, doch zulks neemt niet weg, dat de feitelijke toestand niet anders was, dan van evacués en zij toch op bevel van de Duitschers hun woning moesten verlaten...”

Van der Loo wijst erop, dat men in dit geval niet alleen naar de letter van de wet, maar ook naar de geest van de wet dient te handelen. Hij heeft dat zelf immers ook gedaan. Naar de letter van de wet had hij deze mensen geen onderdak hoeven te bieden en zelfs voeding kunnen weigeren. En wat die dertig cent betreft per man en per dag, zegt Van de Loo, dit niet als een vergoeding, maar als een aalmoes te zien.

Hij vraagt de burgemeester een en ander nog eens goed te bekijken en aan de betreffende instanties te willen voorleggen. “Mochten de betrokken instanties de bevoegdheid missen om tot verhooring van de toegekende vergoeding over te gaan, dan zoudt U mij ten zeerste verplichten mij te willen doen berichten, tot welke autoriteit ik mij dan alsnog zou kunnen wenden, om ten deze tot een bevredigende oplossing te geraken.”

Interessant is ook een brief van de heer J. Lambermont, evacuatieadres Weidestraat 19, Rosmalen, dd. 3 maart 1945, aan de secretaris van Rosmalen, waarin hij mededeelde, “dat het totaal van mijn evacuatiekosten f 158, 40 bedraagt. Dit is het totale bedrag van diverse zendingen per spoor en boot van Middelburg naar Rosmalen en wel van de volgende goederen: Piano, diverse meubelen, matrassen en ledikanten, kristal, aardewerk, porcelein, schilderijen, vloerkleden, keukengerei, linnengoed en zomer- en winterkleding.”

De burgemeester van Nistelrode laat op 15 februari 1945 weten, dat “het gezin van W. Heijmans, bestaande uit 6 personen, afkomstig uit Rosmalen, geëvacueerd te Nistelrode op B 3, op 24 October 1944 weer naar Rosmalen is vertrokken.”

Soms duurde de inkwartiering te lang en was overplaatsing nodig. Dat leidde dan weer tot problemen. Met betrekking tot de mogelijke “verhuizing” van bv. de familie Wim v.d. Sterren, musicus, schrijft het Evacuatiebureau aan de burgemeester van onze gemeente, “dat Uw gemeente door de verplaatsing van de families Van der Sterren en Sommeling niet beduidend zou worden ontlast. Het komt mij voor, dat verplaatsing van deze nette gezinnen tegen hun zin niet aannemelijk te maken is. Bovendien is het gezin Van der Sterren ook economisch aan Rosmalen gebonden, daar het gezinshoofd door lesgeven inkomsten heeft. Het doet mij genoegen van mijn Sociale Werksters te vernemen, dat U voor de beslist ontoelaatbare onderbrenging een oplossing heeft gevonden.”

Op 29 december 1945 kunnen we lezen, dat de Moeder Overste van het Bernadetteklooster te Maliskamp aan het Liefdesgesticht te Wamel een vergoeding zal vragen voor de onderbrenging van een 25 tal inwoners van dit gesticht in het klooster alhier.

Inkwartiering

Ook met het fenomeen “inkwartiering” had men in de oorlog al kennis gemaakt. De Duitsers vorderden alles wat ze nodig hadden: auto's, fietsen, paarden, huisvesting, enz. Ik kom daar bij de rubriek “schadevergoeding” nog op terug.

Na de bevrijding was er woonruimte nodig voor de geallieerde militairen en werden er ook percelen grond gevorderd als oefenterrein voor bommenwerpers. Bij de rubriek “evacués” hebt u al kunnen lezen, dat de “grote gebouwen”, m.n. de scholen in het dorp, Hintham, Maliskamp en Kruisstraat, voor de militairen werden gevorderd. Echter ook bij particulieren werd ruimte opgeëist.

Op 9 maart 1945 liet burgemeester Von Heijden weten aan het kerkbestuur van de parochie H. Lambertus, de rechtmatige eigenaar van de oude en de nieuwe jongensschool: “Hierbij deel ik U mede, dat de Oude Jongensschool en de Nieuwe Jongensschool door de Geallieerde autori-

teiten zijn gevorderd. Dit heeft tengevolge, dat deze scholen voortdurend ter beschikking moeten staan van de geallieerde militairen. In de scholen kan echter worden doorgegaan met het geven van onderwijs, doch moeten steeds op eerste vordering aan militairen worden afgestaan. Voorts gelieve U ervoor te zorgen, dat de sleutels te allen tijde direct ter beschikking zijn. U gelieve mij derhalve mede te delen, waar deze in bewaring zijn.”

Op 22 oktober 1944 werden de grondverdieping en de eerste verdieping van het klooster van de Paters H.H. Harten door de Town Major te Oss gevorderd. “Dit brengt met zich mee”, aldus burgemeester Von Heijden, “dat het klooster voortdurend voor inkwartiering gereed moet zijn en dat voor de inkwartiering van afzonderlijke troepen geen vergoeding wordt uitbetaald. Te zijner tijd zal vaststelling van de vergoeding voor den geheelen tijdsduur der vordering plaats hebben.”

Uit een schrijven van 17 september 1945 weten we hoe lang de diverse scholen en instellingen in Rosmalen werden gevorderd:

1. R.K. Bijzondere Lagere School op de Kruisstraat, A 54: van 22 oktober 1944 tot 22 mei 1945.
2. R.K. Bijzondere Jongensschool te Rosmalen G 159: 23 oktober 1944 tot 4 juni 1945.
3. Oude Jongensschool te Rosmalen G 109: van 23 oktober 1944 tot 10 juni 1945.
4. Klooster Paters H.H. Harten: van 22 oktober 1944 tot 4 juni 1945.
5. Villa “De Duinsche Hoeve” D 191a te Rosmalen: van 2 november 1944 tot 6 juni 1945.
6. Alle percelen, kadastraal bekend, gemeente Rosmalen, sectie B, tweede blad, gevorderd op 18 maart 1945 waren op 17 september nog niet vrijgegeven. Dit gebied werd gebruikt als oefenterrein voor duikbommenwerpers.

Schoolgebouwen, die vrijkwamen verdienden een schoonmaakbeurt. Het Militair Gezag van het district Den Bosch wendde zich daarom tot het Rijksbureau voor Chemische producten om te proberen de nodige zeep voor die schoonmaak te krijgen. Helaas.... Er was geen zeep beschikbaar, “hoogstens geringe hoeveelheden sel de soude of natriummetasilicaat. Verzocht werd de aanvraag voor ons district centraal in te dienen.” In verband hiermee vroeg het Militair Gezag een opgave van “het aantal scholen, dat momenteel nog niet vrijgegeven is met het aantal lokalen en andere noodige gegevens.”

Burgemeester Von Heijden liet weten, dat er in de gemeente Rosmalen zeven scholen met 26 lokalen waren, die voor schoonmaak in aanmerking kwamen. Hij merkte daarbij op, dat niet alle scholen gevorderd zijn geweest, doch dat in alle scholen gedurende een kortere of langere tijd soldaten waren ingekwartierd.

Op 10 april 1946 laat burgemeester Von Heijden weten aan “D.A.D. Claims and Hirings” in Eindhoven, dat de R.K. Pastorie in de Maliskamp in het tijdvak van 23 oktober 1944 t/m 20 november 1944 door de geallieerden geheel gevorderd is geweest.

Op 30 maart 1946 liet hij aan dezelfde “D.A.D. Claims and Hirings” weten dat het Bernadetteklooster in Maliskamp door de geallieerden werd gebruikt van 23 oktober 1944 tot 1 april 1945, “zonder dat voor deze vordering een vorderingsbesluit werd afgegeven. Dit is eveneens het geval met de bij dit klooster staande R.K. Bijzondere Lagere Meisjesschool.”

Een ander verhaal was natuurlijk, dat het Bernadetteklooster door de Duitsers was ingelijfd als N.S.V. huis. Daarvoor stond de burgemeester, i.v.m. schadevergoeding, na de oorlog voortdurend in contact met de heer Mr. Frans Teulings te Vught.

Op 1 april 1946 schrijft Frans Teulings in verband hiermee: “Bij de behandeling van dit geval blijkt, dat de gebouwen in eerste instantie zijn gevorderd geweest ten behoeve van een Duitse kinderkolonie met de school, daarna gebruikt is door Duitse troepen en tenslotte vanaf de bevrijding tot ca. 1 April '45 door de geallieerde troepen. Wat nu betreft de eerste vorderingsperiode ten behoeve van de Duitse kinderkolonie, deze vordering viel niet onder de Verordening no. 144/1940, die alleen betrekking heeft op vorderingen door de Duitse Weermacht. Deze vordering is blijkbaar geschied ten behoeve van de sociale instellingen van de vroegere Duitse N.S.D.A.P., in welk geval de huurvergoeding moet worden geclaimd bij de Beheerder van de Instituten van deze Duitse partijorganisatie, de Heer H. Stravers te Rijswijk.” Die beheerder wilde van alle kanten goed meewerken, maar hij heeft als beheerder een officieel stuk nodig, een huurcontract, dat echter ontbreekt. De zusters verklaren, “dat zij geen enkel bewijs, noch een huurovereenkomst, noch enig vorderingsbewijs in handen hebben omtrent de gebruikperiode van de Duitse kinderkolonie. Slagen wij er niet in zulk een schriftelijk stuk in handen te krijgen, dan betekent dit voor de zusters, dat van een huurvergoeding over de periode 15 Maart tot 5 September 1944 geen sprake kan zijn en zij haar recht daarop niet geldend kunnen maken. Het betekent een schade van naar schatting ca. f 2500,-.” Teulings vraagt burgemeester Von Heijden te zoeken naar een bewijs in de gemeentelijke administratie. Uit een brief van 24 april 1946 blijkt, dat Von Heijden ook voor het Bernadetteklooster zijn uiterste best doet, maar bewijzen kan ook hij niet laten zien.

Zo liet hij op 1 mei 1946 daarover weten, “dat uit mijn administratie nergens blijkt op welke wijze het Bernadette-klooster aan de N.S.V. is overgegaan. Dit is geheel buiten de gemeente om geschied.”

Het café van de weduwe Smits - van den Elzen (Anna van den Elzen) aan de Graafschebaan, tegenover de Heer en Beekstraat, werd op 6 april 1945 door de geallieerden gevorderd om ge-

Links: Een oude ansichtkaart van het café van de weduwe Smits - v.d. Elzen aan de Graafschebaan. Rechts: Een oude ansichtkaart van café Ras, later het café van Joske Minkels. Het pand heeft nadien nog enkele bestemmingen gehad, o.a. restaurant Heer en Beek. Uit: Ansichtkaartencollectie van Henk de Werd.

bruikt te kunnen worden als hospitaal. Joske Minkels, op de hoek van de Heer en Beekstraat en Graafschebaan, moest zijn café ontruimen en voor het publiek gesloten houden omdat de geallieerden er een eetzaal wensten in te richten.

Ook de bakkerij van Jan van Haren op de Kruisstraat werd gevorderd. Jan diende daar op 18 mei 1946 een schadevergoeding voor in.

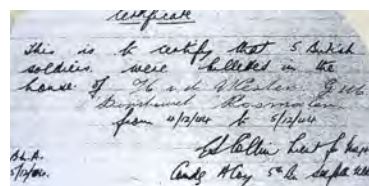
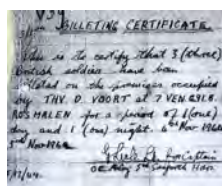
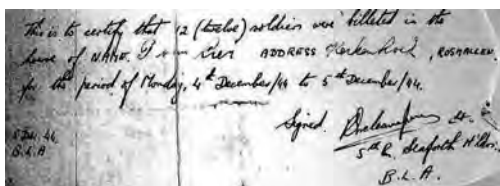
Het archief wemelt ook van getekende briefjes voor het gebruik van particuliere woningen. Die briefjes waren uiteraard nodig als bewijs bij het indienen van de schadevergoeding.

Herinnering aan de bakkerij van Jan van Haren op de Kruisstraat. Rosmalencollectie van Henk de Werd.

Het gaat te ver deze allemaal te vermelden.

Ik noem U hier de woning van J. Jagers, Wijk B 48 gedurende 21 dagen in de maanden november en december 1944; van J. Hoedemakers, Pompstation B. 54 Nuland, die gedurende 12 da-

Ingediende schadeclaims door Piet van Lier, smid Th. v.d. Voort en schoenmaker Bertus v.d. Westen.

gen, van 10 december t/m 21 december, Canadese militairen ingekwartierd had en gedurende 17 dagen 5 Poolse soldaten; van Bert v.d. Westen, die Britse militairen in huis kreeg van 4 december t/m 5 december 1944; van Piet van Lier in de Kerkenhoek die 12 militairen in huis had van 4 december 1944 t/m 5 december 1944, van B. Pennings G 152 te Rosmalen, die twee officieren ingekwartierd kreeg van 4 december t/m 5 december 1944; van A. A. Lievens, Wijk B 45, die 14 militairen in huis kreeg gedurende 21 dagen van 22 november t/m 1 december 1944

en van 10 december t/m 21 december 1944; van L. v.d. Donk - Heijmans bij de Waterleiding voor het in huis krijgen van 21 manschappen en 2 officieren gedurende 21 dagen van 22 november tot 1 december en van 10 december tot 21 december 1944; van Johannes van der Doelen wonende op het adres B 56 voor 7 militairen gedurende 21 dagen van 22 november t/m 1 december en van 10 december tot 21 december 1944.

In villa “De Driesprong”, het woonhuis van burgemeester Von Heijden, werden 1 officier en 6 manschappen ondergebracht, die diverse kamers in gebruik namen, met verlichting en bedden. Ook was er inkwartiering bij Th. Heijmans, Dorpsstraat G 20: 1 kamer, 4 manschappen en verlichting; Th. G. Beekmans, Dorpsstraat: 1 kamer, 4 manschappen, verlichting; H. van Berkel, Kerkenhoek 53: 1 kamer, 8 manschappen, verlichting; (Driekske van Berkel zat toen in het café van de weduwe Kee v.d. Hanenberg, alias Kee van Kiskes, later café “Het Huukske” genoemd.HdW); H. v.d. Westen G 116: 8 manschappen, twee bedden, 3 kamers en verlichting in een kamer.

Dezelfde L. van der Donk “bij de Waterleiding B. 46 te Rosmalen” kreeg daarna ook nog weer inkwartiering van 21 december 1944 t/m 8 januari 1945. Bij Marinus de Jong, bakker in de huidige Torenstraat, toen op het adres G 110, werden 11 militairen ingekwartierd van 4 december t/m 5 december 1944. Bij de smid Th. v.d. Voort in ‘t Ven G 91b werden voor 1 dag en een nacht drie Britse militairen geplaatst, nl van 4 november tot 5 november 1944. In de villa van Kortenhorst in de Heer en Beekstraat werden 4 kamers ingericht als hoofdkwartier.

Bij van Roosmalen, Graafscheweg E 135 in Hintham had men inkwartiering van 4 november t/m 1 december 1944; bij Joh. Verhagen, Rijksweg E 20 werd 1 kamer gedurende 8 dagen, nl. van 24 november t/m 1 december 1944 gebruikt door 5 militairen als slaappleaats. Maar liefst 45 mensen werden ingekwartierd in “the Bossche Hotel Rosemallen” (Hotel Bosch en Hei van Jos Verstappen in Maliskamp?) van 12 t/m 24 november 1944. Bij de weduwe P. J. van Zuijlen, Anna van Zuijlen dus (later “het wapen van Rosmalen”), werden 4 kamers van 19 november t/m 1 december 1944 gevorderd. “Three rooms were used for bedrooms and a fourth for an orderly room.”

Inkwartiering was er ook bij Johannes v.d. Heijden, wonende op het adres D 171. Aan hem werden op 12 augustus 1947 daarvoor de volgende bedragen uitbetaald: 23 - 31 oktober 1944: f 5,-; 24 november - 4 december 1944 f 18, -; 4 - 6 december 1944 f 6, - en van 4 - 8 februari 1945 f 8,40.

H. v.d. Heijden in de Molenstraat kreeg een verklaring, dat zijn eigendom werd gebruikt vanaf 24 oktober om 19.00 uur tot 27 oktober 1944 door de geallieerde strijdkrachten. Zo was er o.a. een kamer in gebruik als slaapkamer voor acht manschappen. W. Verzantvoort eveneens uit de Molenstraat kreeg eenzelfde soort verklaring van Britse strijdkrachten. Ook hij had van 24 oktober tot 27 oktober 1944 inkwartiering gehad. Bakker Gret de Werd in de Kerkenhoek F. 58 had inkwartiering van Polen in zijn woonhuis. Zijn schuur was gedeeltelijk in gebruik genomen als keuken door de Engelsen.

Op 6 april 1945 ontving architect J.C. Kanders, wonende E 147 alhier een brief van burgemeester Von Heijden met de mededeling, dat de geallieerde autoriteiten zijn woning hadden gevorderd. Die woning moest onmiddellijk worden ontruimd. Over de werkplaats kon hij blijven beschikken. De burgemeester had zich vervolgens tot de heer J. Enthoven gewend, wonen-

de op het adres E 145, met het verzoek onderdak te verlenen aan de familie Kanders. Johan Enthoven was een gerespecteerd kunstschilder te Hintham. Hij werd vereerd met een straatnaam in Hintham-Zuid.

De woning van Kanders werd gevorderd van 6 april 1945 t/m 20 juni 1945. Het woonhuis liep veel schade op als gevolg van deze inkwartiering. Kanders stelde een schaderapport op en kwam uit op een bedrag van f 1231, 50. Als getuigen voor de schade traden op F. van der Pluim uit de Molenstraat (nu Heer en Beekstraat) en M. van der Steen, Rijksweg (nu Hintham). De claim werd ingediend op 25 april 1946.

De burgemeester van Rosmalen verklaarde, dat de aangifte overeenkomstig de waarheid was.

Schadevergoeding en verdere uitbetalingen

Voor de inkwartiering in Nederland golden de volgende vergoedingen:

1. Officieren met bed	f 1, 25 per nacht
2. Onderofficieren en manschappen met bed	f 0, 65 per nacht
3. Aantal officieren en onderofficieren en manschappen, `gehuisvest met stro, verschaft door de eigenaar	f 0,30 per nacht
4. Aantal officieren, onderofficieren en manschappen, gehuisvest met stro geleverd door het leger	f 0, 20 per nacht
5. Paarden en muilieren in panden, die normaal als stallen gebruikt worden	f 0, 10 per nacht.
Voor paarden en muilieren, anders dan in stallen ondergebracht werd geen vergoeding betaald.	
6. Keukens, voorraadkamers, kamers in gebruik voor de medische dienst, droogkamers, badkamers, ingebouwde garages	f 0, 30 per nacht
7. Onderofficieren Mess (voor kamers, gebruikt als keuken, bijkeukens, enz. werd niet apart betaald.)	f 0, 50 per nacht
8. Bureaus of Officieren Mess (Hetzelfde als hierboven vermeld is van kracht.)	f 0, 80 per nacht
9. Eetkamers, ontspanningskamer, werkplaatsen:	
Geschikt voor hoogstens 10 man	f 0, 30 per nacht
Geschikt voor hoogstens 20 man	f 0, 50 per nacht
Geschikt voor meer dan 100 man	f 0, 80 per nacht
10. Verlichting: Alleen in de winter van 1 oktober tot 31 maart	
Elektrisch licht en gaslicht per lichtpunt	f 0, 10 per nacht
11. Verwarming per vertrek niet groter dan 50 m ³	f 0, 70 per dag
12. Verwarming per vertrek groter dan 50 m ³	f 1, -- per dag

Niet alleen de inkwartiering, ook de oorlog zelf gaf aanleiding tot diverse schadeloosstellingen. Naar aanleiding van een verzoek om herziening van de bijdrage in de oorlogsschade van het R.K. Kerkbestuur van de parochie van de H. Bernadette te Maliskamp voor het herstel van het kerkgebouw en lijkenhuisje, werd op 14 februari 1953 meegedeeld, dat een bijdrage was toe-

gekend van f 2371, --. Hiervan werd rechtstreeks naar het parochiebestuur overgemaakt f 1919, -. Het restant, zijnde f 452, -- zou via de gemeente Rosmalen ter beschikking worden gesteld.

Van de vier katholieke kerken in Rosmalen had de Hinthamse kerk het meest geleden onder het oorlogsgeweld. Er werd een bestek gemaakt voor de herstelwerkzaamheden. Ik heb daarover reeds uitvoerig geschreven bij de viering van de 50-jarige bevrijding in *Rosmalla-Extra* deel 4, tweede helft pagina 45 t/m 50. De totale kosten voor het herstel van de Annakerk werden beraamd op f 25159, -- Ook voor de schade aan de Annaschool verwijs ik naar hetzelfde artikel.

Voor het herstel van de oorlogsschade aan de Lambertuskerk kregen de architecten H.W. Valk & G.H.F. Valk uit Vught in 1948 van het kerkbestuur van de Lambertusparochie de opdracht "om plannen voor te bereiden om te komen tot herstel van oorlogsschade en restauratie der R.K. Kerk." Omdat de toren eigendom was (en nog steeds is) van de gemeente stelden beide architecten in een schrijven aan de Raad van de gemeente Rosmalen voor om die gelijktijdig met de kerk te herstellen, gewoon omdat dat kostenbesparend is. De gemeente Rosmalen gaat in op dat voorstel en gaat eveneens gebruik maken van de diensten van Gérard Valk en zijn vader. Er komt een rapport van te verrichten werkzaamheden en reparaties. Totale kosten f 5498, 65. Beide heren stellen vervolgens ook vast, dat "de plint van de toren", hoewel geen oorlogsschade, dringend aan restauratie toe is. De kosten hiervoor werden berekend op f 2096, 90. In januari 1950 gaan de aanvragen voor subsidies van het parochiebestuur en het gemeentebestuur de deur uit. Ambtelijke molens draaien langzaam, zeker als men met diverse bureaus (Wederopbouw en Monumentenzorg) te maken heeft. In april 1952 is de zaak nog steeds niet rond. Een gevolg is, dat de berekende kosten moeten worden aangepast. Zulks geschiedde. Het herstel van de oorlogsschade aan de toren zou nu f 11458, 98 gaan kosten en de restauratie van "de plint van de toren" kwam nu op f 4739, 32. In 1953 kwam dan eindelijk de goedkeuring voor het restaureren van de toren tot een bedrag van f 17600,-
De aanbesteding volgde op 30 juni 1953. Er waren zes inschrijvers.

Naam:	Oorlogsschade toren	Andere restauratie	Totaal
1. Q. de Veer uit Geffen	f 8630,--	f 6870,--	f 15500,--
2. Fa. de Bont v. Hulten te Nieuwkuik	f 8710,--	f 6640,--	f 15350,--
3. Fa. J.v.d. Linden uit St. Michielsgestel	f 8600,--	f 6550,--	f 15150,--
4. Fa. L. v.d. Plas uit Rosmalen	f 8335,--	f 6622,--	f 14957,--
5. H. Pennings in Rosmalen	f 8230,--	f 6560,--	f 14790,--
6. R. J. Wessels te Wychen	f 7982,--	f 4675,--	f 12657.

Het werk werd aan de laagste inschrijver gegund. Hij bleef ver onder de het van overheidswege gecalculerde bedrag van f 17600.

Het restaureren van de toren vereiste de nodige veiligheidsmaatregelen. In verband hiermee ging het volgende schrijven naar Wessels in Wychen:

"In verband met het aanstaande herstel van de toren vestigen wij er Uwe aandacht op, dat de verzekeringsmaatschappij in de polis ten aanzien van de toren het volgende voorschrijft: "Loodgieters mogen op het dak van de kerk geen werkzaamheden verrichten, tenzij de opzichter van het kerkgebouw of een door hem gemachtigde daarbij tegenwoordig is. De koster mag

een deur, die toegang geeft tot het verwulft van een kerk niet ontsluiten voor iemand die daar werkzaamheden moet verrichten, tenzij door de opzichter van het kerkgebouw daartoe gemachtigd. Lampen met een z.g. steekvlam (spirituslampen) mogen bij de arbeid aan de daken niet gebruikt worden. Waar geen isoleergelegenheid aanwezig is voor de vuurpot moeten de bouten beneden worden gegloeid en naar boven worden gehesen. De opzichter of de door hem aangewezen employé moet zorgdragen, dat bij alle loodgieters arbeid aan het dak van de kerk zand en water ter blissing boven gereed staan. Na afloop van de arbeid moet hij zich overtuigen, dat alles koel is en geen gevaar voor brand aanwezig is.”

In maart 1954 laten de architecten Valk weten, dat de werkzaamheden aan de toren nagenoeg voltooid zijn. “Onder de nog uit te voeren werken behoren o.a. het afhangen van de nieuwe deuren en deze schilderen, reparatie van glas in lood en nieuw glas in vallicht in het torenportaal, alsmede het opnieuw witten van het torenportaal. Ons is opgevallen de primitieve constructie van de uurwerkgewichten. Wij zullen de aannemer vragen of de geldmiddelen toereikend zijn om bakken te maken waarin deze gewichten kunnen worden ondergebracht. Ook het schilderen van de deuren in het portaal van berging en zangkoor heeft nog onze aandacht.”

Op 26 november 1956 wordt bericht, dat de vergoeding wegens geleden oorlogsschade aan de toren van de Rooms Katholieke kerk te Rosmalen definitief is vastgesteld op f 10.259,63. Er werd een subsidie gegeven van 90% van f 17600,-- is f 15840,--. Dat had alles te maken met de meerkosten i.v.m. restauratie van de toren, zijnde niet oorlogsschade.

Schade was er natuurlijk ook door het verdwijnen van de diverse klokken in Rosmalen. Burgemeester Von Heijden meldde op 22 oktober 1945, dat de volgende klokken in Rosmalen door de Duitsers waren weggehaald:

Plaats	Middellijn Gewicht in kilo's	
1. Lambertuskerk	96	555
2. Lambertuskerk	130	1360
3. Coudewater	58½	140
4. Coudewater	37½	35
5. Bernadetteklooster Maliskamp	60	150
6. St.Annakerk te Hintham	73	250
7. Gele Hoeve	42	50
8. St.Josephgesticht te Hintham	35	30
9. Duinsche Hoeve	35	30

De eerste klok uit de Lambertuskerk werd voor het eerst geluid op 22 augustus 1935. De klok werd gegoten door B. Eijsbouts uit Asten en kostte destijds f 475, --. Op de klok stond de tekst: Lambertus vocor Fideles appello Mortuos pango Festa nuntio Infausta frango Anno Domini 1935.

De tweede klok uit de Lambertuskerk dateerde van 1761 en werd gegoten door Alexius en Petrus Petit te Aarle-Rixtel. De klok stond vermeld op de “Voorlopige lijst der Nederlandse Monumenten van Geschiedenis en Kunst.” Beide klokken werden op 8 januari 1943 uit de toren verwijderd.

In 1949 werd door Eijsbouts in Asten een prijsopgave gemaakt voor twee nieuwe klokken:

1. Een luidklok van 1370 kilo	f 6305,--
2. Een luidklok van 580 kilo	f 2670,--
3. Klepels en ophangwerk	f 540,--
4. Kosten voor vrachten, montage, reis en verblijfkosten monteurs, hulpwerkzaamheden timmerman bij de plaatsing	f 550,--
5. Opschriften en versieringen	f 350,--

Totaal f 10415,--

Op 11 en 12 mei 1950 werden de nieuwe klokken in de toren geplaatst. De klokken werden voor het eerst geluid op Eerste Pinksterdag, 28 mei 1950. Op 1 augustus 1950 werden ze voor het eerst geluid bij een uitvaart en wel van Petrus de Groot, overleden op 29 juli 1950.

Op deze nieuwe klokken kan men de volgende tekst lezen:

Kleine klok: Lambertus vocar fidelis apello mortus plango presta nuntia in Fausto A.D. 1950.

Grote klok: Fracto Furore Teutonico clamo pacem 8 Januari 1943 22 Mei 1950.

In Hintham werd in mei 1946 de opdracht gegeven om een nieuwe klok te vervaardigen. Op tweede paasdag 1947 werd de klok gewijd door Deken v.d. Kamp met assistentie van pastoor Hoekx. De klok kostte 1700 gulden. Het is niet duidelijk of de klok vergoed werd. Volgens de kerkarchieven werden die 1700 gulden betaald uit giften en gaven van de gelovigen. Op de klok kan men lezen: Van Bergen heeft mij gegoten, Jongerius mij geleverd. Hintham prijst Sint Anna, saam met Maria's heiligen naam.

Voor geleden schade aan huisraad, bedrijfsuitrusting (machines, gereedschappen, winkelopstanden, enz.) en bedrijfsvoorraden (vee, hooi, stro, koren, enz.) werd in 1944 een "Schade-Enquete-Commissie" in het leven geroepen. De oorlogsschade zou huis aan huis worden opgenomen. Inge vulde lijsten moesten worden ingeleverd bij de heer L.W. Hoek in Hintham. De gemeente geeft op 8 maart 1946 aan de commissie door welke voorschotten reeds gedaan zijn op de huisraadschade. Die lijst met Rosmalense namen mag u natuurlijk niet onthouden worden:

01 Johannes van Asperen te Hintham	f 114, 35	02 Arnoldus Baars	f 38, 13
03 Wed. Gerardus van Berne	f 57, 59	04 Reinier van Berne	f 401, 82
05 Peter Bok	f 886, 55	06 Hubertus van Boord	f 288, 30
07 Gerardus Brok	f 135, --	08 Johannes de Cort	f 478, 39
09 Piet de Cort	f 646, 20	10 Gret van Creij	f 242, 26
11 Ludovicus Damen	f 6, 55	12 Driek den Dekker	f 220, 45
13 Toon Dielissen	f 94, 57	14 Gret Dielissen	f 18, 35
15 Josephus Dielissen te Hintham	f 120,--	16 Bernardus Diesveld	f 217, 50
17 Has van der Doelen	f 60, 90	18 Piet van der Doelen	f 82,60
19 Antonie v.d. Donk			
t.b.v. zoon Adrianus	f 70, 75	20 Johannes v.d. Donk	f 39, 50
21 Lambertus v.d. Donk	f 308, 87	22 Albertus van Druenen	f 400, 40
23 Gerardus van Druenen	f 332, 54	24 Gret v.d. Dussen	f 60, 32

25 Weduwe Johannes Frensen	f 388, 23	26 Marinus Gloudemans	f 32, 95
27 Egidius Hanegraaf	f 565, 51	28 Kobus Hanegraaf	f 527, 14
29 Gret v.d. Hanenberg	f 100,--	30 Franciscus Heesakkers	f 263, 50
31 Bert Heesakkers	f 59,10	32 Egbertus ter Heine te Hinthamf	581,--

Het gezin van Has en Wilhelmina Hanegraaf – van Druenen te Rosmalen. We zien v.l.n.r.: Heintje, Has, Pietje, Kobus, Wilhelmina en An. Rosmalencollectie: Henk de Werd.

33 Gerardus v.d. Heuvel	f 368, 03	34 Henricus v.d. Heijden	f 175, 25
35 Hendrikus Heijmans	f 252,--	36 Martinus Heijmans	f 267,--
37 Hendrikus Hoedemakers	f 405, 60	38 Marinus Hoedemakers	f 58, 45
39 Piet Hoedemakers	f 182, 88	40 Wed. L. van Hoek	f 214, 02
41 Wed. A. van Hoof	f 515,42	42 Johannes Jagers	f 394, 30
43 Wilhelmus Jagers	f 55, 54	44 Andreas Jansen	f 319, 16
45 Hendrikus Kerkhof	f 85, --	46 Lambertus Kerkhof A 46	f 175, --
47 Lambertus Kerkhof F 16	f 426, 69	48 Jan van Kessel	f 283, 93
49 Weduwe A. v.d. Koevering	f 150, 05	50 Piet Konings	f 122, 29
51 Antonius Kornuijt	f 114, 70	52 Josephus van Kreij	f 419, 15
53 Hillebrand v.d. Laar	f 345, 57	54 Jan van Lee	f 58, 85
55 Adrianus v.d. Leest	f 135,--	56 Weduwe v.d. Leest - Hoedemakers	f 173,55
57 Albertus van Liempt	f 606, 58	58 Hendrikus van Lith	f 82, 80
59 Albertus van Lokven	f 270, 38	60 Geerdina van Lokven	f 65, 30
61 Hendrikus van Lokven	f 82, 35	62 Johannes van Lokven	f 226, 90
63 Weduwe Maas - van Osch	f 280,42	64 Gerardus Maas	f 32,-
65 Bernardus v.d. Meulenreek	f 121, 24	66 Marinus v.d. Meulenreek	f 114, 25
67 Frans van Meurs	f 230, 99	68 Woltherus Nesselaar	f 297, 84
69 Theodorus van Niftrik	f 185, 54	70 Hendrikus van Nistelrooij	f 222, 74
71 Hendrikus van Nuland	f 137, 50	72 Johannes van Nuland	f 326, 70

Links: We zien Toi Schippers – Hoedemakers (links) en de weduwe Mieke v.d. Leest – Hoedemakers op weg naar de kerk. Op de achtergrond de oude slagerij van Coenraad / Van Lier. Midden: Trouwfoto van Jan Pennings, alias Jan d'n Dekker, en Marie Kappen. Rechts: Op deze foto zien we Mart, de dochter van Jan d'n Dekker, en haar man Kien van Rosmalen, alias Kien de Weuw. Ze woonden in hun noodwoning, die stond op de grond van bakker Gret de Werd aan de Nonnenpad, later Van Meeuwenstraat geheten. Links zien we de schuren van Gret de Werd.

73 Leonardus van Nuland	f 516, 92	74 Johannes van Osch	f 163, 61
75 Johannes Pennings (Jan d'n Dekker)	f 479, 75	76 Wed. Marinus Pennings	f 264, 11
77 Adrianus van Pinxteren	f 497, 34	78 Christianus van Rossum	f 412, 95
79 Jan Savelkouls	f 57,--	80 Adrianus van Schayk	f 114, 70
81 Jan Schel	f 27, 28	82 Marinus Schippers	f 328, 03
83 Theodorus (Dirk) Schippers	f 225, 19	84 Weduwe Adr. School	f 253, 36
85 Gerardus Swanenberg	f 263, 54	86 Johannes Swanenberg	f 215,--
87 Piet Swanenberg	f 324, 60	88 Petrus Timmermans	f 90, 83

Links: Oude foto van Dirk en Han Schippers. Rechts: Het gezin van Dirk en Han Schippers. De foto werd in 1948 gemaakt bij gelegenheid van hun gouden bruiloft. Rosmalencollectie: Henk de Werd.

89 Marinus Timmermans	f 136, 50	90 Johannes Timmers B 31	f 6, 79
91 Johannes Timmers B 75	f 472, 43	92 Gerard van Uden	f 107, 31
93 Hendrikus v.d. Ven	f 246, --	94 Johannes v.d. Ven	f 373, 57
95 Petrus v.d. Ven	f 514,14	96 Marinus Verhallen	f 76, 78
97 Antoon Visser	f 167,--	98 Gerardus Visser	f 79, 15

Links: Het grote gezin van Marinus en Marie Verhallen aan de Zomerdijk. Voorop v.l.n.r.: Toon, Henk, Marinus, Jo en de kleine Rinie, Marie Verhallen – Schippers met de kleine Harrie, Bert en Marietje. Tweede rij v.l.n.r.: Toos, Riek, Jet, Mien, Stien en Annie. Rechts: Friedje van der Wielen, melkboer te Rosmalen.

99 Johanna v.d. Vliert	f 274, 39	100 Leendert Voets	f 320, 83
101 Johannes Voormans	f 268, 95	102 Gijsbertus Vorstenbosch	f 462, 16
103 Josephus Vos	f 155, 88	104 Wed.Driekske v.d.Wassenbergf	135,=
105 Gerardus Westerlaken	f 404, 30	106 Johan v.d. Wiel	f 614, 55
107 Marinus v.d. Wiel	f 222,75	108 Friedje v.d. Wielen	f 375, 92
109 Johannes van Zoggel	f 215, 59		

In het bedrag van nummer 106, Johan v.d. Wiel, zit begrepen een bedrag van f 138,-- t.b.v. zijn vader Jan v.d. Wiel, geëvacueerd uit Den Bosch, St. Andriesstraat.

In totaal werd aan voorschotten uitbetaald f 26.683, 88. De burgemeester verklaarde ook nog, dat alle bovengenoemde mensen schriftelijk verklaard hebben ermee accoord te gaan, dat de verleende voorschotten t.z.t. zouden worden terugbetaald uit de verleende vergoedingen voor oorlogsgeweldschade.

Op 24 mei 1940 werd door de Duitse Weermacht de vrachtauto van Albert Voets G 147 te Rosmalen gevorderd. Het vorderingsbewijs werd destijds toegezonden aan de Commissaris der Koningin in Noord-Brabant. Er werd een schadeloosstelling uitbetaald van f 1333, 33. Na

de vordering van die auto werd aan Albert Voets, op voorspraak van burgemeester Von Heijden, door een Duitse Weermachtinstantie een andere vrachtauto in bruikleen gegeven. Dit had te maken met het feit, dat het ophalen van huisvuil in Rosmalen, hetgeen door Albert Voets verricht werd, ernstig stagneerde. Deze in bruikleen gegeven auto werd echter na een paar maanden gevorderd door de “Beauftragten für den Vierjahresplan”. Ook voor deze auto zat er een schadevergoeding aan te komen van f 2000,--, die echter niet aan Albert Voets toekwam. De burgemeester vraagt in zijn brief “wat in deze verder dient te geschieden.”

J v.d. Hanenberg, F 97 te Rosmalen diende een vordering in wegens de gedwongen levering in oktober 1944 aan de Duitse Weermacht van zijn werkpaard, geboren in 1925.

Jan Heijmans, F 102 te Rosmalen vroeg een schadeloosstelling aan voor gedwongen levering in oktober 1944 van zijn werkpaard, geboren in 1942 en van een varken van 60 kilo.

L.C. v.d. Donk, G 144 te Rosmalen vraagt een tegemoetkoming aan in de schade, die is geleden doordat de Duitsers zijn rijwiel hadden gevorderd.

De burgemeester van Rosmalen diende op 15 oktober 1942 een nota in namens de gemeente en ten laste van de Duitse Weermacht i.v.m. de bewaking van de hooiopslagplaats.

8 september 1942 t/m 11 september 1942: 80 uren loon à f 0, 35 =	f 28, --
Sociale premies voor ziektewet, ziekenfonds, kinderbijslag, ongevallenwet, enz.	f 4, 47
12 september t/m 18 september 1942: 168 uren à f 0, 35=	f 58, 80
Sociale premies	f 9, 16
19 september t/m 25 september 1942: 168 uren à f 0, 35=	f 58, 80
Sociale premies	f 9, 16
26 september t/m 30 september 1942: 120 uren à f 0, 35=	f 42, --
Sociale premies	f 6, 54

Totaal f 216, 93

Ook voor de maand oktober 1942 werd voor de bewaking van de hooiopslagplaats een nota ingediend ten laste van de Duitse Weermacht. Het uurloon was toen f 0, 45 en f 0, 50. Het totaalbedrag beliep f 373, 61.

Voor november 1942 werd f 84, -- gedeclareerd. Dit moest echter zijn f 81, -- .

Voor bewaking van 5 december 1942 t/m 2 januari 1943 berekende Rosmalen f 497, 31.

Jan van Zoggel, geboren op 19 september 1915, wonende te Rosmalen, Hoeve D 1a, vulde op 14 september 1940 de nodige formulieren in, omdat hij op 10 mei 1940 te Gennep zijn fiets moest afstaan aan Duitse soldaten. Hij had daarvoor geen bewijs of verklaring gekregen. Jan zegt: “Zelf gezien dat zij ze meenamen en ik heb ook nog gezegd dat ze niet van dienst waren.” Jan verzocht om een schadevergoeding van f 35, -. Dat was volgens hem de waarde van de fiets. Inlichtingen daarover waren te verkrijgen bij Rijwielhandel J. de Laat te Rosmalen. De schadeclaim van f 35, -- werd door burgemeester Von Heijden erkend, doch door de uitbetalende instantie afgewezen.

Jac. van der Heijden, D 171 te Rosmalen, vroeg op 31 maart 1947 vergoeding voor aangebrachte schade in zijn perceel tijdens inkwartiering van de geallieerden.

Gret van Lee, Jan Schel, Th. v.d. Voort, J. Pennings te Hintham en A. Hermens, smeden te Rosmalen krijgen op 12 december 1944 opdracht van burgemeester Von Heijden om “tegen contante betaling” af te halen bij de firma Mackelenbergh in de Hinthamerstraat te Den Bosch:

1. Kachels maat 92 à f 41, 43 per stuk plus 5% administratiekosten.
2. Kachels maat 9 à f 31, 36 per stuk plus 5%.
3. Kachels maat 15 à f 27, 59 per stuk plus 5%.

Zij werden tevens verzocht om op vrijdag 15 december 1944 ‘s middags om 3 uur op het gemeentehuis te verschijnen, alwaar zij nadere instructies betreffende de distributie zouden krijgen.

Schadevergoedingen werden er eveneens gevraagd en ingediend voor kleding:

Mart. Heijmans diende de nota van 24 maart 1945 in van Harry Timmermans, “Kleeding naar maat te Rosmalen” voor het maken van een colbert costuum, inclusief stof en voering, groot f 80, --.

Aan J. Heijmans, wonende wijk F 104a te Rosmalen werd f 80, -- betaald voor textiel, geleverd door H.A. Timmermans op 20 maart 1945.

Aan M.J. Heijmans, wonende op het adres F 107 te Rosmalen werd op 20 maart 1945 f 7, 20 betaald voor textiel geleverd door R. van Loon, markthandelaar te Den Bosch. Ook diende hij een nota in van f 2, 70 van de firma Adelmeijer uit Den Bosch.

Aan G. van Lokven - v.d. Donk, C 26d te Rosmalen, werd in januari 1945 betaald voor een damesmantel f 61, 50 en meisjesmantel f 22, 50. In totaal dus f 84, --

Op 2 juli 1946 laat Von Heijden aan het ”Brabants Volksherstel” te Tilburg weten dat er in Rosmalen de meest dringende behoefte is aan:

200 overjassen à f 50,-	f 10000, --
300 werkpakken à f 20	f 6000, --
300 borstrokken en 300 onderbroeken à f 16 per stel	f 4800, --
300 wollen kousen à f 2, -- per paar	f 600, --
100 lakens à f 6, 70 per stuk	f 670, --
100 sporthemden à f 5, -- per stuk	f 500, --
200 paar schoenen à f 15, --	f 3000, --
100 paar sokken à f 2, 50	f 250, --
100 directoires à f 2, 50	f 250, --
500 zakdoeken à f 0, 50	f 250, --
100 onderjurken à f 30, --	f 3000, --
100 kinderborstrokken à f 1, 50	f 150, --
100 kinderbroekjes à f 1, --	f 100, --
100 paar sportkousen à f 2,	f 200, --

In totaal kwam dat op

f 27070, --

Verder wordt er gezegd, dat er in Rosmalen grote behoefte is aan ledikanten en dat er op het gebied van textiel en huisraad in de winkels niets te krijgen is.

Wederopbouw

De wederopbouw van de afgebrande en verwoeste huizen en boerderijen had natuurlijk een hoge prioriteit. Wat dat betreft was er werk genoeg in het aannemersdorp Rosmalen.

“Voor het onderbrengen van gezinnen wier woning tengevolge van de oorlogshandelingen is verwoest, moeten in deze gemeente voor een 70-tal gezinnen noodwoningen worden opgericht. Het hiervoor benodigde dekstroo is echter niet aanwezig. Ik verzoek U dringend Uw bemiddeling te verleenen opdat deze gemeente aan het noodige dekstroo wordt geholpen.”, aldus Von Heijden aan de Stichting Landbouwherstel te Mill op 17 februari 1945.

Op 20 februari 1945 laat het Bureau Wederopbouw Boerderijen aan de burgemeester weten, dat alle te maken noodvoorzieningen voor de 80 afgebrande boerderijen in Rosmalen betaald zullen worden door de “Dienst Landbouwherstel”. De kwestie van het dekstroo moet burgemeester Von Heijden spelen via de plaatselijke vertegenwoordiger, de heer Van Creij, omdat hij beter kan overzien hoeveel stro er nodig is.

Dekstroo was schaars en Rosmalen had veel nodig. Op 7 november 1945 laat burgemeester Von Heijden weten, dat voor noodgevallen in totaal 40540 kilo stro nodig was.

Hij specificeerde dat als volgt: (23C)

L Voets, F 21, woning en stal,	2500 kilo
A. van Pinxteren, F 18, woning en stal,	4000 kilo
P. Smulders. C 37, stal,	1500 kilo
Timmers, B 75, stal,	1000 kilo
P. van Wanrooij, F 50, woning en stal,	5000 kilo
H. van Nistelrooij, A 2, woning,	3000 kilo
Th. van Niftrik, A 4, stal,	1000 kilo
L. Heijmans, A 62, stal	1000 kilo
Br. Reijnen, B 79, stal,	3600 kilo
J. v.d. Heijden, D 149, stal,	2600 kilo
P. Dollevoet, F 23, stal,	2240 kilo
J. van Lokven, F 36, stal,	2240 kilo
G. Heijmans, F 36, stal,	
M. Heijmans, F 107, stal,	3000 kilo
A. Pennings, G 157, stal,	1500 kilo
G. van Drunen, D 189, stal,	3000 kilo
H. van Schijndel, D. 1444, woning en stal,	3400 kilo

Op 12 november 1945 liet Von Heijden aan het Commissariaat Noodvoorziening weten dat er in Rosmalen een actie “gaande is om alle daarvoor in aanmerking komende boeren tot levering

van dekstroo ten behoeve van den wederopbouw te bewegen. Door de boeren is echter den wensch geuit, dat in de plaats van het geleverde dekstroo, pakstroo ter beschikking zal worden gesteld. Dit is hier uiteraard niet aanwezig. In verband hiermede moge ik een beroep doen op Uwe medewerking, dat aan de boeren, die dekstroo leveren, als tegenprestatie - tegen betaling - pakstroo ter beschikking kan worden gesteld.”

De volgende Rosmalense boeren werden in verband hiermee uitgenodigd voor een vergadering op 7 november 1945 in café Juliana in de Stationsstraat: Jan Schimmel, Chr. Korsten, M. de Wit, Tinuske van Nistelrooij, Klaas van Sandvoort, Toon Verputten, Dorus Langenhuijzen, Piet van Helvoirt, P. Smulders, Jan van Gerven, Kees Klerks, H. Tibosch, J. Coppens, L van Uden, Jo van Nuland, Dorus van Helvoirt, Steven Tibosch, H. v.d. Velden, Harry Wouters, Bert van Nuland, Harry Kouwenberg, A. v.d. Biezen, Bert Coppens, Gret Heijmans, Willem Langens, Bernard v.d. Doelen, M. Coppens, J. Hanegraaf, Jan van Uden, H. Pennings, Th. Swanenberg, H. van Liempt

Op 23 januari 1945 liet de Algemeene Commissaris voor de Voedselvoorziening weten, dat er zo spoedig mogelijk dekdraad ter beschikking kwam voor het herstel van de door oorlogshandelingen verwoeste boerderijen.

Op 17 oktober 1946 werden de volgende noodvoorzieningen aanbesteed:

Bouwnummer 12 : H. van Santvoort, A 27: Een noodboerderij.

Bouwnummer 13: P. van Santvoort, A 28: Uitbreiding.

Bouwnummer 24: W. van Lokven, B 66: Een noodwoning.

Bouwnummer 26: J. Timmers, B 75: Uitbreiding.

Bouwnummer 55: A. van Alem, F 27: Een noodwoning.

Bouwnummer 64: Jac. Hanegraaf, F 60a: Een noodwoning.

Bouwnummer 75: Wed. M. Voets, G 197: Een noodstal.

Bouwnummer 80: H. Pennings, F 101: Een noodstal.

Bouwnummer 90: A. van Creij, D 15: Een noodboerderij.

De aannemers zijn: Voor nummer 12-13: Th. v.d. Zandt; voor nummer 24-26: M. Timmers; voor nummer 55-64: M. Schippers en voor de nummers 75-80-90: H. Pennings.

Op 3 april 1951 deden de gebroeders Wilhelmus van Creij en Lambertus van Creij, landbouwers, een verzoek tot verlening van financiële faciliteiten i.v.m. de herbouw van hun boerderij met woonhuis en schuur aan de “Striemse straat”. (De Striensestraat van nu werd inderdaad in mijn jeugd ook nog steeds de Striemse straat genoemd. HdW)

Eenzelfde soort verzoek was er ook van de weduwe A. van Lokven, Maliskamp C 35. Zij deed dat mede namens belanghebbende Petronella van Lokven, geboren 23 april 1906, belanghebbende Johannes van Lokven, geboren te Rosmalen op 25 oktober 1907, belanghebbende Geerdina van Lokven, geboren De Rosmalen op 11 januari 1906 en belanghebbende Marinus van Lokven, geboren te Rosmalen 3 augustus 1912.

Triest is ook de zaak van de familie Van Liempt - Hanegraaf te Maliskamp. Dit gezin was opgenomen in het huis van dokter Cooijmans, arts te Coudewater. Een boerengezin en een sjieke arts met echtgenote onder een dak. Dat moet tot moeilijkheden leiden.

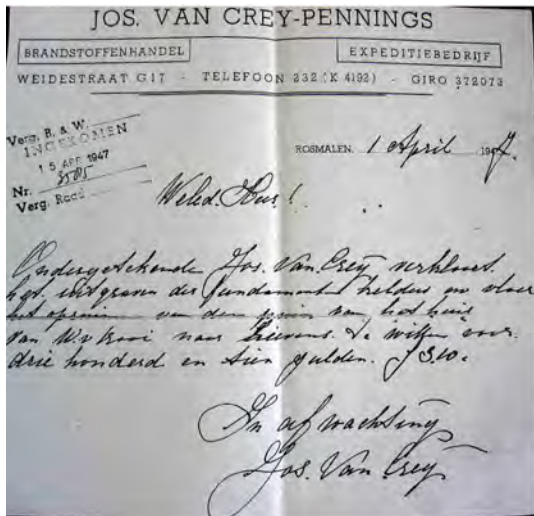
De arts schrijft daarom op 8 juni 1945 aan burgemeester Von Heijden:

“ Dringend vraag ik Uwe aandacht voor het volgende: In de oorlogsdagen nam ik het gezin van Liempt Hanegraaf (Loofertsestraat) belangeloos op in mijn huis, waarvan nu langzamerhand het gehele sousterrain door hen is ingenomen. Hierdoor werd het onmogelijk de nieuwe huishoudster, die ik aannam, in dienst te laten treden. Ook haar slaapkamer is door het geëvacueerde gezin in gebruik. Het gevolg is, dat ik nu reeds vele maanden aangewezen ben op hulp van dat gezin en U zult zich kunnen voorstellen, wat hiervan terecht komt. Ik ben als het ware evacué geworden in eigen huis. Uit de aard der zaak is een boerengezin niet erg proper, over de rommel, die nog steeds toeneemt, is niet meer te springen, de gehele keuken hebben ze in beslag, die ook dienst doet als wasgelegenheid voor 12 mensen! Allerlei geuren, die bij een boerderij horen, stijgen in het bovenhuis op. Ik beschik niet meer over voldoende bergruimte, daar de kasten vol liggen met huisraad, enz. Kortom: het wordt een wantoestand, die niet langer is vol te houden. Het huis, dat voor hen wordt opgebouwd, vordert uiterst langzaam, volgens hun zeggen krijgen ze geen deuren, geen glas en het stroo voor de dakbedekking laat al maanden op zich wachten. Wanneer zal ik weer de beschikking hebben over mijn huis en over de eigen verzorging, die nu zo schromelijk tekort komt? Met klem verzoek ik U derhalve te willen bevorderen, dat dit gezin in de eigen woning kan terugkeren, door snelle afbouw van hun huis.”

Uit een notitie van 24 april 1946, getekend door burgemeester Von Heijden en secretaris Lambermont weten we dat de volgende inwoners hun WONING door het oorlogsgeweld totaal verloren. Let op, we hebben het dus niet over de totaal verwoeste en verbrande boerderijen:

Wijk A: T. Heijmans A 1, M. Hoedemakers A 6, H. Hoedemakers A 7, M. v.d. Heuvel A 12a en J. v.d. Donk A 17.

Wijk B: A. van Nistelrooij B 4, J. van Grinsven B 7, J.A. van den Bosch, B 17, H. Kerkhof B 18, B. van den Meulenreek B 19b, Tricotagefabriek B 21a, W. van Rooij B 22, Geerdina Maas B 27, G. Vissers B 40, F. Heesakkers B 42, L. Heesakkers B 43, G. Hoedemakers B 47, W. van Zoggel B 72a, en J van Zoggel B 73. Wijk D: R. van Eibergen-Santhagens B 43. Wijk E: G. Geurts E 65. Wijk F: G. Westerlaken G 20, L. Voets G 21, A. van Hoof G 23a, F. Schippers F 25, J. Vos, F 28, J. Pennings F 56. Wijk G: J. van de Lee G 123, L. Kersten G 155, A. Pennings G 157 en M. de Jong (Bakkerij) G 110.

Verklaring van Sjeff van Creij.

Sjeff van Creij neemt het opruimen van puin van de woning van W. van Rooij aan voor f 310, -. Dat werk werd hem voor die prijs gegund. Het puin moest gebracht worden “in de straat bij de waterleiding nabij Lievens.”

Op 20 december 1946 declareerde het gemeentebestuur van Rosmalen aan het Rijk voor kosten van puinruimen in het jaar 1945 een bedrag van f 4584, 20 en voor 1946 een bedrag van f 4973, 34. Van dit totale bedrag van f 9557, 54 werd 90% door het Rijk vergoed, te weten een bedrag van f 8601,79. Dit bedrag werd op de rekening van de gemeente Rosmalen bij de Bank voor Nederlandsche Gemeenten bijgeboekt. Gewezen werd nog op controle door de Rijksaccountantsdienst.

Op 31 januari 1947 liet het ministerie van Openbare Werken en Wederopbouw weten dat met betrekking tot het herstel van het woonhuis, de smederij en het café van Jan Schel (later "De Kèp") in de Dorpsstraat G 56 te Rosmalen was beslist, dat het Rijk bereid was een voorschot op de bijdrage in de oorlogsschade te verstrekken tot het bedrag van de voorlopige schatting, zijnde f 1977, -- aangevuld tot een bedrag van f 2250, --." Gezien de stand van het herstel zullen wij een dezer dagen dit bedrag verminderd met een bedrag ad f 51, 97, welk bedrag op 18 juni 1946 via de Nederlandsche Middenstandsbank voor definitief herstel is verstrekt, ter uitbetaling aan U overmaken."

Een verzoek om een voorschot was er ook van de heer Adr. v.d. Bogaard, wonende te Rosmalen wijk B 21, post Nuland voor de herbouw van zijn tricotage- en confectiefabriek. Aan van den Bogaard werd maximaal f 9933, - toegezegd. "Gezien de stand der herbouwwerkzaamheden zullen wij een dezer dagen een bedrag van f 9000, -- aan U overmaken."

De wederopbouw van de woning van bakker Marinus de Jong werd ernstig vertraagd, omdat het pand onder Monumentenzorg viel. Op 16 oktober 1945 schreef Bouw-, Woning-, en Welstandstoezicht Noord- Brabant (Oost) aan de burgemeester van Rosmalen: "De woning van den Heer M. de Jong G 110 te Rosmalen mag, na gepleegd overleg met Monumentenzorg, niet worden afgebroken en zal in de naaste toekomst ook worden gerestaureerd. Wij voorzien echter, dat, in verband met de slechte materiaalpositie, deze restauratie nog niet ter hand zal kunnen worden genomen voor de komende winter. Wij kunnen er dan echter niet voor instaan, dat b.v. bij een najaarsstorm de vooroverhangende voorgevel niet zal instorten. Wij adviseeren U daarom de voorgevel te laten stutten in afwachting van herstel, om tegen alle mogelijkheden verzekerd te zijn. Zoodra het contingent (vooral pannen en hout) zoo groot zal zijn dat wij aan een restauratie kunnen beginnen, kan het geheel hersteld worden."

Op 2 april 1946 schreef Marinus de Jong, Kerkenhoek G 110:

"Ondergeteekende vraagt beleefd doch dringend Uw welwillende aandacht voor het volgende: Door oorlogsgeweld werd 2/3 deel van mijn huis en bakkerij vernield met al wat erin was. Met zeer veel moeite en groote kosten ben ik er in Dec. '44 in geslaagd mijn bakkerij weer op gang te brengen, zoodat ik voor mijn gezin weer een boterham kan verdienen. In juli '45 sliepen wij nog in den kelder, zoodat ik weer genoodzaakt was duur materiaal aan te koopen voor nieuwe slaappleatsen. Tot op heden hebben wij van niemand medewerking of hulp ontvangen. Er wordt beweerd, dat het overgebleven geveltje, dat heel bouwvallig boven de puinhopen uitsteekt van Monumentenzorg is. Moeten wij daarom blijven zitten?

Willen die heeren die daar zoo graag naar kijken de moeite eens doen en eens achter dat gevel-

Links: Woonhuis van bakker Marinus de Jong aan de Torenstraat, voor de oorlog. Rechts: Woonhuis van Marinus de Jong aan de Torenstraat, na de oorlog.

tje komen kijken? Dringt het misschien niet tot hen door, dat daar achter de puinhopen nog Nederlandsche menschen wonen, die altijd hun belasting betaald hebben, die in een zeer klein vierkant hokje zitten met 10 menschen en wanneer het niet te hard regent zoowat droog zitten. Wij zijn niet de menschen die vandaag om dit en morgen om dat aankloppen, doch er blijft voor ons geen andere weg over dan ons te wenden tot die instantie die daarvoor aangewezen is. Willen dan bedoelde heeren zich ook eens over ons ontfermen, zoodat wij in 1946 weer in een huis wonen. Wij zitten al een groot jaar zonder winkel, zoodat alle klanten weg zijn en dat is een zeer, zeer groote schadepost.”

Op 10 december 1947 kwam de mededeling, dat ingestemd werd met de geraamde bouwkosten voor herbouw van de woning van Marinus de Jong. Die kosten werden berekend op f 24100,--.

Het nieuwe winkel - woonhuis van Marinus de Jong en de eerste steen, gelegd door Toosje de Jong in 1947. De foto van de eerste steen werd gemaakt door Henk de Werd. Het geheel zit in zijn Rosmalencollectie.

Links: We zien een mooi stukje verloren gegaan oud-Rosmalen met een zicht op het woonhuis en de bakkerij van Marinus de Jong en links daarvan het woonhuis van Harrie Timmermans, kleermaker en de slagerij van Piet van Lier / Coenraad. Op de voorgrond twee oorlogsgraven. Rechts: De trouwfoto van Marinus en Anna de Jong – Hanegraaf. Rosmalencollectie: Henk de Werd.

Graven van geallieerde en Duitse militairen in Rosmalen

Na de bevrijding was Rosmalen bezaaid met graven van Duitse en geallieerde militairen. Er zit in het archief een lijst “van zich in Rosmalen bevindende graven van Duitse militairen”:

1. In een massagraf te Hintham 24 à 28 militairen.
2. Tegenover de bakkerij van den Heer Th. C. Verbiesen 3 militairen.
3. Bij van Berne D 19, twee militairen.

4. Bij de Wed. P. J. van Zuijlen, D 46a, 1 militair.
5. Bij G. van der Doelen, F 104, 1 militair.
6. Bij het Sanatorium Maria Oord, 5 militairen.
7. Bij de wed. Swanenberg, E 157, 1 militair.
8. In den tuin van den Heer v.d. Does de Willebois, E. 61, 1 militair.
9. Langs den Tweeberg, 4 militairen.
10. Bij J. van Lieshout, B 74, 1 militair.
11. Bij Th. van Schayk A 43, 2 militairen.
12. Bij P. Dielissen, E. 195, 4 militairen.

Het inmiddels verdwenen graf van Kurt Schwarz op de begraafplaats bij de Lambertuskerk.

De Duitse militairen zijn in de loop der jaren overgebracht naar het Duitse Militaire Kerkhof te IJsselsteijn bij Venray.

Soms kon de identiteit worden vastgesteld, zoals van Albert Brodman, Oberkannonier G. Juchim, Feldwebel E. Reczler, Gefr. F. Scherrer, J. Bentzinger. Een gedeelte werd begraven met op het kruis de tekst: Ein deutscher Soldat.

Op 25 maart 1949 schreef Th. van Niftrik, Heeseind A 4 aan burgemeester Von Heijden:

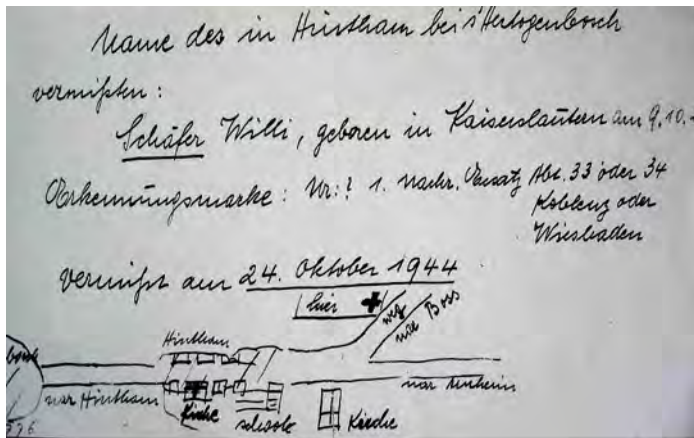
“Ondergetekende brengt U ter kennis, dat er nog een Duitse soldaat op m’n land begraven ligt. Het zakboekje heeft Frans de Wit, A 4b, Heeseind, Rosmalen in zijn bezit. Zeer gaarne wegens zaaitijd dat hij spoedig opgegraven wordt.”

Op 12 november 1946 verzoekt jonkheer P. J. v.d. Does de Willebois te Hintham E 61 aan de burgemeester en wethouders van Rosmalen “om de noodige maatregelen te doen treffen om het Duitse graf in mijn tuin te ruimen. Begraven ligt Beck, nader vermeld op het betreffende kruis.”

Ondanks de algehele verwarring in Duitsland gingen Duitse ouders toch op zoek naar hun in Rosmalen gesneuvelde zonen. In het archief zitten een aantal brieven, die ik u beslist niet wil onthouden. Elke brief spreekt voor zich.

Peter Karling te Leiwen / Moesel Haus Nr. 102, Zone Française schrijft aan de burgemeester

van Rosmalen: “Door Zuster M. Mechtildis Arens uit het Carolusziekenhuis aldaar heb ik vernomen, dat mijn lieve eenigste zoon Nikolaus op het eerenkerkhof bij ‘s-Hertogenbosch begraven ligt. Eveneens heb ik vernomen door Zuster Mechtildis dat het graf van mijn zoon onderhouden wordt van eene familie van Herpen uit Rosmalen, waar hij bij in huis was. Aangezien ik bij deze familie mijn hartelijken dank wil uitspreken en ik misschien over den dood van mijn zoon het een en ander in ervaring kan brengen, verzoek ik U hiermede heel beleefd mij het juiste adres van deze familie te willen mededeelen.” Op de brief werd met potlood de notitie gemaakt: Ligt begraven op het kerkhof te Orthen. L. van Herpen G 121.

Brief van de familie Schäfer aan de burgemeester van Rosmalen.

Heinrich Holljesiefken te Bockhorn schrijft op 20 januari 1947 “an den Herrn Bürgermeister in Hintham bei St. Hertogenbosch: Ich bitte höflich um eine Auskunft. (informatie) Mein Sohn, der Oberzahlmeister Fritz Holljesiefken, geb. 6. Mai 1906, wohnhaft gewesen Alfeld a.d. Leine, bei Hannover ist nach Aussage (volgens zeggen) eines überlebenden Soldaten am 24. Oktober 1944 mittags bei Hintham, 2 Klm. Ostwärts St. Hertogenbosch, durch einen Splitter tö-

Graf Kichtley

Op 11 en 12 augustus 1945 werden te Hintham de eerste bevrijdingsfeesten gevierd. Bij het graf van de Engelse korporaal G. Kichtley werden bloemen gelegd en toespraken gehouden. Dat graf was in Hintham Noord (Nu de zogenaamde Oranjewijk) naast het voormalige brandweershuis aldaar.

dlich getroffen und infolge von Kämpfen (als gevolg van het vechten) nicht mehr geborgen worden. Es wird aber angenommen, dass er von Kameraden, die in Gefangenschaft gerieten, auf dem Friedhof (kerkhof) in Hintham beerdigt worden ist. Ich bitte nun um Feststellung und Mitteilung an mich, wo sich die Grabstelle meines Sohnes befindet.”

De familie Richard Schäfer uit Kaiserslautern (Französische Zone) “an die Gemeinde Hintham s’Hertogenbosch. Unser einziger Sohn, Wilhelm Friedrich Schäfer, geb. 8.10.1921, Unteroffizier bei der Div. 712, Feldpostnr. 19507 E wurde vom 24.10 1944 ab als bei Hertogenbosch vermisst erklärt und seit (sinds) der Zeit haben wir nichts mehr von ihm gehört. Nun haben wir von einem aus Englischer Gefangenschaft zurückgekehrten Soldaten erfahren, dass er am 24. Nachts 3. 00 Uhr etwa (ongeveer) 100 m von der Stadt Hintham entfernt auf der Strasse Rosmalen - Hertogenbosch verwundet wurde. Nun möchten wir uns erlauben, Sie (U) um Nachforschung zu bitten, ob dort irgend eine Spur von ihm zu finden ist....”

Op 9 december 1946 komt er nog een brief over Willi Schäfer, deze keer van A.G. Hommersom uit Veenendaal: “Van uit Duitsland werd me gevraagd of de vermiste Willi Schäfer in Hintham of daar in de buurt op een soldatenkerkhof begraven ligt. Zijn ouders zouden dat graag willen weten. Hij was hun enigste zoon. Bijgaande papier tekende een vriend die met hem in Hintham was. Zou U mij hierop willen antwoorden? Bij voorbaat mijn beleefde dank.”

Ook van de in Rosmalen gesneuvelde geallieerde graven werd een lijst opgesteld:

1. Sergeant J.W. Warner, gesneuveld op 23 oktober 1944. Het graf was in de Weidestraat bij de woning van J. van Engelen, G 5. Overgebracht naar het oorlogskerkhof in Uden.
2. T.P.R. Hannak, gesneuveld op 23 oktober 1944. Het graf was in de Striemschestraat bij de woning van Th. van Helvoort, G 196. Overgebracht naar het oorlogskerkhof in Uden.
3. Cpl. Kichtley, gesneuveld op 24 oktober 1944. Zijn graf was bij de woning van Van Dijk in Hintham E 98f, ± 50 meter ten noorden van de Rijksweg. Overgebracht naar het oorlogskerkhof Jonkerbosch in Nijmegen.
4. L/C R. Bewen, gesneuveld op 23 oktober 1944.

De Engelse graven van A.J. Cook en N.R. Wade op de begraafplaats bij de Lambertuskerk. De graven zijn inmiddels verplaatst naar een militair kerkhof.

5. Cpl. I Davies, gesneuveld op 23 oktober 1944.
6. Opschrift graf: 4917473, Metf, Holmec, overige gegevens niet bekend, Engelsman, vermoedelijk gesneuveld op 24 oktober 1944. Het graf was bij de woning van Van Deursen, D 48. Overgebracht naar het oorlogskerkhof in Mierlo.
7. Tus Jackson, gesneuveld op 23 oktober 1944.
8. R. Byrne, gesneuveld op 23 oktober 1944. De nummers 7 en 8 liggen begraven in een weiland bij de woning van H. Pennings, Sprokkelbosch F 101. Overgebracht naar het oorlogskerkhof in Uden.
9. Pte. C. Davonport, gesneuveld op 22 oktober 1944. Het graf was nabij de woning van Heijmans, B 60. Overgebracht naar het oorlogskerkhof in Uden.
10. Pte. Doyle, gesneuveld op 23 oktober 1944. Zijn graf was bij de woning van Th. Van Schayk, Kruisstraat A 43. Overgebracht naar het oorlogskerkhof in Uden.
11. Pte. Ed. Robert, gesneuveld op 22 oktober 1944.
12. Pte. G. Rees, gesneuveld op 22 oktober 1944.
13. Pte. F. Downs, gesneuveld op 22 oktober 1944.
14. Pte. D.M.C. Garth, gesneuveld op 22 oktober 1944. De graven 11, 12, 13 en 14 liggen bij de woning van Swanenberg, B 54. Overgebracht naar het oorlogskerkhof in Uden.
15. Pte. Minto R., gesneuveld op 23 oktober 1944. Overgebracht naar oorlogskerkhof in Uden.
16. Pte. Szumligz, Pool.
17. Cpl. Swolekij, Pool. Nummer 16 en 17 werden overgebracht naar het Poolse Ereveld in Breda.
18. N.R. Wade, Royal Marines gesneuveld op 18 april 1945.
19. A.J. Cook, Royal Marines.
20. G.D.S.M. Muzzell, Canadees, gestorven op 7 januari 1945.
21. G.D.S.M. Scott, Canadees, gestorven 28 november 1944.
22. G.D.S.M. Benjamin W.C., Canadees, gestorven 11 november 1944. De graven 20, 21 en 22 bevinden zich langs de Rijksweg nabij de R.K. kerk in Maliskamp.
23. Lcpl. Maokie, Royal Engineers. Gesneuveld op 26 oktober 1944. Het graf was bij de woning van Jac. Hanegraaf, D 188.

De graven 16, 17, 18 en 19 bevonden zich op het kerkhof bij de R.K. kerk van de H. Lambertus. De twee Engelse graven werden in 1963 op verzoek van het gemeentebestuur van Rosmalen door smid Th. van der Voort voorzien van een hekwerkje. De kosten bedroegen f 95, --. Christje van Galen, G 101 te Rosmalen verklaarde op 6 februari 1947, dat hij 2 Engelse, 1 Russisch, 3 Poolse en 3 Duitse graven onderhoudt. De militairen zijn begraven op het kerkhof bij de oude jongensschool.

Rosmalen na 23 oktober 1944 nog niet veilig

Dat het na de bevrijding van Rosmalen in oktober 1944 zeker nog niet veilig was, is uit mijn bovenstaande verhaal wel gebleken. Denk maar eens aan de toestemming die men moest hebben om gedeelten van de Rosmalense polder te mogen betreden

Vanaf de bevrijdingsdag in oktober 1944 tot aan 5 mei 1945 heeft Rosmalen nog aan vijandelijk granaatvuur bloot gestaan. Daarbij vielen nog vele doden te betreuren. Ik noem u:

1. Martinus Heijmans, overleden na getroffen te zijn door “een wreeden granaatscherf” op 10 april 1945.
2. Hendrikus van der Wielen, tegelijk met zijn kleinzootje getroffen door een wrede granaatscherf. Hij overleed op 10 april 1945.
3. Hermanus Adrianus Theodorus van der Wielen, kleinzoon van nummer 2, overleden op 10 april 1945.
4. Mechelina van Creij, overleden na getroffen te zijn door een verraderlijke granaatscherf, op 24 oktober 1944
5. Johannes van Creij, vader van Mechelina, overleden na getroffen te zijn door een granaatscherf op 24 oktober 1944.
6. Johannes van Pinxteren, getroffen door een granaat tijdens het werken in het veld, overleden op 28 maart 1945.
7. Henk den Dekker. Getroffen door een granaatscherf voor de deur van zijn ouderlijk huis, overleed hij op 27 maart 1945.
8. Jan Pennings, overleden, na getroffen te zijn door vijandelijk granaatvuur op 27 maart 1945.
9. Adrianus v.d. Leest overleden in Eindhoven op 24 oktober 1944. Hij werd begraven te Maliskamp op 28 november 1944.
10. Fransje Kersten, overleden, na getroffen te zijn door een granaatscherf, op 1 april 1945.

Ook zijn er nog verschillende V-1's in die periode neergekomen. De eerste viel op 19 december 1944. Burgemeester Von Heijden schreef daarover, “dat op Dinsdag, 19 December j. l. omstreeks 18. 15 uur in deze gemeente een V 1 is neergekomen. Hij kwam neer in een weide op den Hennist, nabij de woning van den Heer J. Wonders, G 199. Uitsluitend glasschade werd aangericht aan de in de omgeving staande boerderijen en enkele woningen in de kom van het dorp en lichte dakschade. Militaire eigendommen werden niet beschadigd. Dooden of gewonden zijn niet te betreuren.” De laatste V-1 viel in maart 1945.

De aanwezigheid van munitie baarde de gemeente veel zorg. Vondsten werden steeds gemeld met het verzoek een en ander met de grootste spoed te ruimen.

Tot in de jaren '50 van de vorige eeuw kwamen daarover berichten binnen:

- 20 februari 1952: Munitie gevonden bij het parochiehuys van Maliskamp. Martien der Kinderen kon daarover informatie verschaffen.
- 23 februari 1952: In de polder, aan de nieuwe weg naar Empel werd 1 granaat gevonden. Bij A. Brok in de Stationsstraat G 34b lagen twee granaten.
- 7 oktober 1952: Bij W.H. Slegers in de Molenstraat D 41 werd een fosforgranaat gevonden.
- 6 juni 1953: Munitie gevonden op het adres Brugge, F 24a.
- Niet gedateerd: Munitie gevonden bij G. v.d. Hanenberg, F 14, zijnde handgranaten; bij C. de Kort, F 21, zijnde eveneens handgranaten, bij G. van Creij, G 201, zijnde pantservuisten.
- 19 maart 1954: Bij werkzaamheden door de Ned. Heide Mij. op de Hennist bij G. van Creij, G 201, werden granaten en andere munitie gevonden.
- 25 april 1955: Een granaat gevonden op de Nonnenpad. Verder werd er munitie gevonden op de Eikenburg ten oosten van de inrijlaan, waar een ontginning is begonnen.
- 14 mei 1954: Een mortiergranaat gevonden bij J. Verstappen, Rijksweg D 92a, speeltuin, alhier.

- 17 augustus 1956: Handgranaten gevonden bij G. van Creij, Heinis 3, alhier en ook werd er een hoeveelheid munitie aangetroffen bij J. Savelkouls, Kattenbosstraat 11 alhier (Blokpost 25 N.S.).
- 21 augustus 1959: In de bossen van het sanatorium “Maria Oord” werd in het voorjaar een aantal granaten gevonden. Het bestuur van “Maria Oord” verzocht vervolgens de H.V.D., de Hulpverleningsdienst, het terrein, waar een nieuw klooster zou worden gebouwd, af te zoeken naar nog eventuele achtergebleven munitie. “Nu brengt dit echter vrij grote kosten met zich mede welke wij zelf zullen moeten betalen. Maar in geval dat de gemeente Rosmalen de verantwoordelijkheid op zich neemt van het gevaar voor de gemeenschap van dergelijke projectielen, kan de gemeente deze kosten terugvorderen van het Ministerie van Financiën.” Maria Oord vraagt om medewerking van het gemeentebestuur. Dit geschiedde. Op 4 maart 1960 declareerde Rosmalen daarvoor een nota van f 260, --.

Op woensdag 14 februari 1945 vond op het Heeseind onder Rosmalen een ongeluk plaats met een mortier-projectiel, waar kinderen mee aan het spelen waren. Het projectiel is uit elkaar gevlogen, waardoor Franciscus Antonius van Nistelrooij, geboren op 21 september 1934 als zoon van Petrus Franciscus van Nistelrooij en Petronella v.d. Ven, wonende Heeseind A 10, werd gewond. Het kind werd door de geallieerde militairen overgebracht naar het ziekenhuis in ‘s-Hertogenbosch, alwaar hij is overleden.

Op 20 mei 1945 meldde de wachtmeester w.n. Groeps-Commandant S.P. Rood aan de burgemeester, dat zich op het terrein van de psychiatrische inrichting Coudewater tegenover het café van de weduwe Der Kinderen, een ernstig voorval heeft voorgedaan. “Twee kinderen van Jansen Pieters, vermoedelijk 14 en 15 jaar oud en een kind van de in hun omgeving wonende Van der Donk zijn aldaar met granaten aan het spelen geweest met als gevolg, dat een kind van Jansen Pieters finaal uit elkander is geslagen en onmiddellijk dood was. Het andere kind van Pieters was zeer ernstig gewond en zal vermoedelijk eveneens dood gaan, terwijl het kind van Van der Donk eveneens zeer ernstig gewond was. Ik vermoed, dat ook dat kind zijn verwondingen niet te boven zal komen. De resten van het uiteengeslagen kind heb ik naar het lijkenhuis op de begraafplaats te Maliskamp doen overbrengen, terwijl de beide andere kinderen naar het ziekenhuis te ‘s-Hertogenbosch zijn overgebracht. Een onderzoek naar de juiste toedracht der zaak wordt door mij ingesteld.”

Frederik Jansen Pieters en Jan Hendrik Jansen Pieters overleden op 20 mei 1945.

Johan Teulings verongelukte op 31 oktober 1944 te Hintham terwijl hij speelde met een pantservuist. Hij was 16 jaar oud.

Adrianus Lievens overleed door een mijnontploffing op 16 maart 1945.

Franciscus v.d. Ven overleed door een mijnontploffing op 25 oktober 1944.

Adrianus de Wit overleed door ontploffing van munitie op 17 februari 1945.

Tot slot:

Op 6 september 1945 liet burgemeester Von Heijden op verzoek van de landbouwers in Rosmalen een schrijven uitgaan naar “Den Heer Groepscommandant der Marechaussee te Gefen”, waarin de wenselijkheid naar voren werd gebracht tot bewaking van het vee in de polder

's nachts, omdat er nog herhaaldelijk veediefstallen voorkwamen. Gevraagd werd een agent beschikbaar te stellen. De landbouwers hadden zich bereid verklaard bij deze bewaking te assisteren. Iedere nacht zouden twee personen hiervoor beschikbaar zijn. De boeren boden ook gelegenheid om 's nachts in enkele boerderijen even te rusten en bij slecht weer te schuilen. Dat verzoek was in de raadsvergadering naar voren gebracht door Jan van Uden uit het Sprokkelbosch. Op 9 december schreef Harry Kouwenberg, dat de bewaking een succes is geweest. Hij was van oordeel, dat met die bewaking nu gestopt kon worden, omdat het vee in de stallen

Twee herinneringen aan het eerste bevrijdingsfeest te Hintham op 23 juni 1945. Rosmalen collectie: Henk de Werd.

was ondergebracht. Hij dankte de burgemeester voor de uitstekende medewerking en laat weten, dat, indien nodig, het volgende jaar opnieuw op zijn hulp gerekend kon worden.

Op 5 oktober 1945 probeert Von Heijden via een schrijven aan de directie van de Nederlandse Spoorwegen gedaan te krijgen, dat enkele treinen per dag in Rosmalen zouden kunnen stoppen.

“Zooals U bekend zal zijn, beschikt deze gemeente niet over een spoorverbinding en over slechts zeer betrekkelijke busverbindingen, die bovendien nog slechts langs den rand der gemeente loopen. Deze busverbindingen worden onderhouden door de B.B.A te Breda en de N.V. Vitesse te Nijmegen, resp. tusschen ‘s-Hertogenbosch en Helmond v.v. en ‘s-Hertogenbosch en Nijmegen v.v. Door de inwoners van Rosmalen kan hiervan practisch geen gebruik worden gemaakt, daar de bussen naar ‘s Bosch bij het passeeren van Rosmalen reeds geheel vol zijn en die van ‘s Bosch voorrang verleen en aan reizigers die verder moeten dan Rosmalen. Het zal U duidelijk zijn, dat een en ander voor de inwoners van Rosmalen, die voor tal van zaken op ‘s Bosch zijn aangewezen, een groot ongemak beteekent. Met aandrang verzoek ik U dan ook de mogelijkheid onder oogen te zien om eenige treinen per dag hier te doen stoppen. Zoo mogelijk ware er dan rekening mede te houden, dat ook de schoolkinderen van deze verbinding gebruik kunnen maken.” De N.S. heeft begrip voor de moeilijke situatie van Ros-

Collectie: Henk de Werd.

malen, doch “de bijzondere moeilijke positie, waarin ons bedrijf verkeert - vooral door gebrek aan kolen - laat evenwel niet toe stations of halten, welke voor het verkeer gesloten waren, thans te heropenen. Wij kunnen dan ook tot ons leedwezen niet voldoen aan Uw verzoek om tot heropening van de halte Rosmalen voor reizigersvervoer over te gaan.” Die heropening kwam er pas, met een nieuw station, op 30 mei 1981.

In de oorlog moest het koperen en zilveren geld worden ingewisseld, vanwege de waardevolle metalen en de afbeelding van koningin Wilhelmina. We kregen er het zinken oorlogsgeld voor terug van de Duitse bezetter. Op bovenstaande foto’s ziet u de zinken centen uit 1941-1942-1943, de zinken munt van 2,5 cent, de vierkante stuiver, het dubbeltje en het kwartje. Vervolgens ziet u een paar Duitse bankbiljetten uit het Derde Rijk. We sluiten af met het “bidprentje” van Adolf Hitler.

GERAADPLEEGDE BRONNEN:

- **01 Het fotoalbum van Anny de Vries**, waarin niet alleen de vele mooie foto’s van de mobilisatie in Rosmalen in 1939 zitten, maar ook twee belangrijke krantenknipsels over de overdracht van de vaantjes, een gedicht over 10 mei 1940 en foto’s van gebombardeerde bruggen bij Zaltbommel, Hedel en Ravenstein. Het album werd aan Henk de Werd geschonken en zit

in zijn Rosmalencollectie.

- **02 Foto-archief / Rosmalencollectie van Henk de Werd.**
- **03 Verduistering:**
- Trouwfoto van Anny de Vries, gemaakt in de Lambertuskerk te Rosmalen met deels verduisterde ramen. Provinciale Noordbrabantsche Courant van 6 juni en 13 augustus 1940.
- *Rosmalla-Extra* deel 4, eerste helft: Henk de Werd; 1940 Rosmalen in het eerste jaar van de oorlog. Blz.9-10-11.
- Oorlogsdocumentatie uit het archief van de voormalige zelfstandige gemeente Rosmalen. Dit archief bevindt zich nu in het Stadsarchief van 's-Hertogenbosch. Hieruit brieven van 25 november 1942; 1 oktober 1943; 25 oktober 1943; 19 november 1943; 8 september 1943; 30 maart 1944; 4 april 1944.
- **04 Rosmalen de eerste jaren na de bevrijding:**
- Oorlogsdocumentatie van de gemeente Rosmalen:
- Brief 13 februari 1945. Brief 20 februari 1945. Brief 21 februari 1945. Brief 09 augustus 1945.
- Instructies vastgesteld door de Minister van Binnenlandse Zaken op 19 juli 1945 en brief van 17 augustus 1945.
- Brief van de Commandant Bewakingsdienst Rosmalen, 1 december 1944.
- Brief van de Militair Commissaris in het district 's-Hertogenbosch, 6 januari 1945, over de in bewaringstelling.
- Brief van de Nationaal Socialistische Beweging in Nederland, 29 maart 1942 aan de burgemeester van Rosmalen.
- Brief van burgemeester Von Heijden over de vergaderingen van de NSB, 23 juni 1943.
- Brief van burgemeester Von Heijden, 6 november 1944.
- Brief van burgemeester Von Heijden aan het Commissariaat Afvoer Burgerbevolking, 23 januari 1945.
- Brief van de Commissaris der Koningin in de provincie Noord-Brabant aan burgemeester Von Heijden, 8 februari 1945.
- Brief van burgemeester Von Heijden aan de Commissaris der Koningin van Noord-Brabant, 20 februari 1945.
- Brief van de Militair Commissaris in het gebied Oss, Majoor Dr. J.W. Noteboom aan de burgemeester van Rosmalen, 25 april 1945.
- Brief van 9 februari 1945 aan het EVAC. BUREAU te Breda.
- Brief van de gemeente Goirle. Niet gedateerd.
- Brief van de gemeente Nuland van 25 april 1945.
- Brief van de Commandant NSB aan de burgemeesters van de gemeenten Vught, Empel en Rosmalen.
- Brief van 31 januari 1945. Brief van 10 januari 1945.
- Brief van 23 januari 1945 aan "the Commander of the Allied Troops".
- Brief van 25 januari 1945.
- Brief to the Fieldsecurity, dd. 5 februari 1945.
- Brief to the Fieldsecurity van 9 april 1945.
- Brieven van 25 september 1946 en 2 oktober 1946.
- Brief van 3 maart 1945.
- Brief van 15 februari 1945 van de gemeente Nistelrode.

- Brief van het Evacuatie Bureau van 9 maart 1945.
- Brief van het Provinciaal Bureau Verzorging Oorlogsslachtoffers, 29 december 1945.
- Brief van burgemeester Von Heijden aan het R.K. Kerkbestuur van de parochie H. Lambertus, 9 maart 1945.
- Brief aan de Pater Overste der Paters H.H.Harten, 13 april 1945.
- Lijst van de in de gemeente Rosmalen door de geallieerden gevorderde onroerende goederen, samengesteld door burgemeester Von Heijden op 17 september 1945.
- Brief van het Militair Gezag NO5 nr.97 van 31 mei 1945 en het antwoord van burgemeester Von Heijden van 4 juni 1945.
- Brief van burgemeester Von Heijden aan D.A.D. Claims and Hirings No.13 District Office, Stratumshedijk 57 Eindhoven, 10 april 1946.
- Brief van burgemeester Von Heijden aan D.A.D. Claims and Hirings, 30 maart 1946.
- Brief van burgemeester Von Heijden aan de heer Mr. Frans Teulings, Leeuwensteinlaan 29, Vught.
- Brief van Mr. Frans Teulings aan de burgemeester van Rosmalen, 1 april 1946 en brief van 1 mei 1946 van burgemeester Von Heijden aan Mr. Frans Teulings.
- Brief van Von Heijden aan de Stichting Landbouwherstel, 17 februari 1945.
- Brief van het Bureau Wederopbouw Boerderijen 20 februari 1945.
- Brief Wederopbouw Gemeente Rosmalen 7 november 1945.
- Brief van burgemeester Von Heijden aan het Commissariaat Noodvoorziening, 12 november 1945.
- Brief van het Bureau Wederopbouw Boerderijen aan de burgemeester van Rosmalen, 30 oktober 1946.
- Brief van burgemeester Von Heijden aan de NV Exploitatiemaatschappij Eigen Woonbezit i.o. te Amsterdam, 24 april 1946.
- Ministerie van Openbare Werken en Wederopbouw aan het College van B&W van Rosmalen, 31 januari 1947.
- Brief van 29 november 1946.
- Brief Centrale Directie van de Wederopbouw en de Volkshuisvesting aan B&W van Rosmalen, 14 februari 1953.
- Brief van 16 oktober 1945 van Bouw-, Woning- en Welstandstoezicht Noord-Brabant (Oost) aan de burgemeester van Rosmalen.
- Brief van Marinus de Jong, Kerkenhoek G 110 te Rosmalen, 2 april 1946.
- Brief van het Ministerie van Wederopbouw en Volkshuisvesting, 10 december 1947.
- Brief van 18 september 1948 van H.W. Valk en G.H.W. Valk aan de Raad van de gemeente Rosmalen.
- Brief van 15 april 1953 van het Ministerie van Onderwijs Kunsten en Wetenschappen aan het College van B&W van Rosmalen.
- Verslag van de aanbesteding van de herstelwerkzaamheden aan de toren van de Lambertuskerk door G.H.F. Valk, 30 juni 1953.
- Brief van het College van B&W van Rosmalen aan J.R. Wessels te Wychen, 18 september 1953.
- Brief van 11 maart 1954 van H.W. Valk en G.H.F. Valk aan B&W van Rosmalen.
- Brief van het Ministerie van Onderwijs Kunsten en Wetenschappen aan B&W van Rosmalen.

*Ansichtkaart van het bevrijdingsmonument te Rosmalen aan de Schoolstraat.
Collectie Rosmalense Ansichtkaarten van Henk de Werd.*

- Brief van burgemeester Von Heijden aan de heer D.S. Gorter, secretaris der Nederl. Klokkenvereniging te Amsterdam, 22 oktober 1945.
- Notitie van burgemeester Von Heijden, oktober 1949.
- Notitie gemeente Rosmalen, 1 augustus 1950.
- Bericht van 7 december 1944.
- Lijst van voorschotten op schadeloosstelling huisraad, 8 maart 1946.
- Brief van burgemeester Von Heijden aan de Commissaris van de koningin van Noord-Brabant 28 maart 1941.
- Verklaring van Jan van Zoggel, 14 september 1940.
- Duitse moeders op zoek naar Duitse oorlogsgraven.
- Geallieerde graven.
- Oorlogsslachtoffers in Rosmalen.
- Munitievondsten.
- Brief van burgemeester Von Heijden aan Civil Affaires, Spoorlaan 66 te Oss, 23 december 1944.
- Brief van burgemeester Von Heijden aan de heer Groepscommandant der Marechaussee te Geffen, 6 september 1945.
- Brief aan Jan van Uden in het Sprokkelbosch, eveneens van 6 september 1945.
- Brief van Harry Kouwenberg aan de burgemeester van Rosmalen, 9 december 1945.
- Brief van burgemeester Von Heijden aan de directie van de Nederl. Spoorwegen, 19 oktober 1945.

- **05 *Rosmalla-Extra* deel 4, tweede deel. Henk de Werd: “Schade en Herstel”, pagina 45 t/m 50.**
- **06 Henk de Werd: Oud-Rosmalen, uitgave najaar 1987, pagina 69.**
- **07 Archiefdozen 7 en 14 uit de Collectie Rosmalen van Henk de Werd, waarin info over het station van Rosmalen en over de oorlog en bevrijding.**
- **08 Fotoarchief, ansichtkaartencollectie en collectie bidprentjes van Henk de Werd.**

Bovengenoemde nummers 01-02-07-08 en de trouwfoto van Anny de Vries, hier vermeld in GERAADPLEEGD BRONNEN, zijn inmiddels ondergebracht bij het Stadsarchief van 's Hertogenbosch

HEEMKUNDEKRING ROSMALEN

DANKT ZIJN SPONSORS

Boundless Business Consultancy	Heihoeven 53	5244 GK	Rosmalen
Timmers Bouwbedrijf bv.	Heikampweg 6	5249 JX	Rosmalen
P.Hoedemakers & Zn. bv.	De Grote Elst 40	5246 JP	Rosmalen
Soos Satisfaction	Fort Alexanderstraat 31	5241 EX	Rosmalen
Dierenspecialzaak Nico van den Berg	Oude Baan 3	5242 HT	Rosmalen
Gebr. Voets Weg- en Waterbouw	Vinkenveld 4	5249 JP	Rosmalen
Car-O-Tech	Hoogstraat 5	5258 BA	Berlicum
v.d.Weide Holding	Pastoor de Leijerstraat	55246 JA	Rosmalen
Bouwbedrijf van Niftrik	Friezenstraat 2	5249 JS	Rosmalen
Bouwmans Oliehandel bv.	West eind 2	5245 NL	Rosmalen